

TÜRKİYE'DE CAFERİLERİN MEZHEBİ KİMLİKLERİNDEN DOLAYI YAŞADIKLARI DIŞLANMA VE AYRIMCILIK*

Neriman MORKOÇ**

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de yaşayan Şii mezhep ailesine bağlı dini gruplardan biri olan Caferilerin yaşadıkları dışlanma ve ayrımcılık duygusunu, Iğdır ili örneği üzerinden incelemektir. Türkiye'deki Caferi nüfus sayısı ve yoğunluğu, illere ve bölgelere göre değişmektedir. Caferilerin mensup olduğu Şii mezhebinin hâkim olduğu İran ve Caferi - Azerbaycan Türkü nüfusunun ağırlıklı olduğu Azerbaycan'a sınırı olan Iğdır ili araştırmanın örnekleme için seçilmiştir. Iğdır'da yoğun Caferi nüfusu yaşadığı için Türkiye'de yaşayan Caferilerin mezhebi olarak yaşadıkları ayrımcılık duygusu, Iğdır ili örneği üzerinden araştırılmıştır. Hem literatür üzerinden yapılan kapsamlı araştırmalar hem de Iğdır'da yaşayan Caferi mezhebi mensuplarıyla yapılan görüşmelerden hareketle, Iğdırlı Caferilerin Türkiye'de ait oldukları mezhebi inançtan dolayı nasıl bir ayrımcılık hissettikleri analiz edilmiştir. Bu çalışmada; Caferiliğin ne olduğu, Iğdırlı Caferilerin Sünni camilerinde ibadet edebilme durumu, sosyal hayatta ve ibadetlerde yadırganmaları, Caferi mezhebine saygı duyulmaması, namaz kılarken mühür kullanımına alaycı bakma ve Türkiye'de Caferi olmanın zorluğu gibi başlıca konular analiz edilmiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda anlaşıldığı üzere Caferilerin toplumsal hayatta beledikleri kadar rahat yer alamadıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Caferilik, Iğdır, Ayrımcılık, Dışlanma.

EXCLUSION AND DISCRIMINATION OF JAFARI PEOPLE IN TÜRKİYE DUE TO THEIR SECRET IDENTITY

Abstract

The aim of this study was to examine the sense of exclusion and discrimination experienced by the Jafari religious group, a part of the Shia sect family living in Turkey, through the example of Iğdır. The Jafari population in Turkey varies in number and density across different provinces and regions. The study focuses on the province of Iğdır, which borders Iran—a country where the Shia sect that Jafaris belong to is dominant—and Azerbaijan, where the Jafari-Azerbaijani Turk population is concentrated. This choice was due to the high concentration of Jafaris in Iğdır,

* "Iğdır Caferilerinin Mezhebî Kimlik Algısı ve Yönelimleri: Konuya Din ve Kültür Sosyolojisi Bağlamında Bir Yaklaşım" isimli doktora tezi verilerinin analiz edilmesinden üretilmiştir."

** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi Bulanık MYO Sosyal Hizmetler Bölümü,
n.irec@alparslan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7431-529X>.

making it an ideal location to investigate their experiences of sectarian discrimination. The study adopted comprehensive research, including literature reviews and interviews with members of the Jafari sect in Iğdır, to explore the ways in which Jafaris feel marginalized and discriminated against in Türkiye due to their religious beliefs. It examined key issues such as the definition of Jafarism, the ability of Jafaris in Iğdır to worship in Sunni mosques, their social and religious isolation, the lack of respect for the Jafari sect, ridicule of their prayer practices, and the challenges of being a Jafari in Turkey. The findings from the interviews suggested that Jafaris did not feel as comfortably integrated into social life as they would like, highlighting the presence of sectarian discrimination they face.

Keywords: *Jafari, Iğdır, Discrimination, Exclusion.*

Giriş

Toplumda hayatı düzenleyen birçok kurum vardır ve bu kurumlardan biri dindir. Din, bireylerin inanç ve ibadetlerini belirler. Bireyin toplum içindeki davranışlarını belirleyen din için mezhep önemlidir. Dine ait mezhebin üyelerinin inançlarından dolayı mezhebi kimlikleri olur. İslam mezheplerinin, kimliklerinin oluşumu tarihsel süreçteki halifelik seçimiyle ilişkilidir.

İslam dinine bağlı Şii mezhebine mensup Caferi nüfus sayısı ve yoğunluğu ülkeden ülkeye değişmektedir. Türkiye’de son otuz yılda mezheplerin görünürlüğünün arttığı görülmektedir. Bu görünürlüğü artan mezheplerden biri Caferiliktir. Türkiye’de başta Kars, Iğdır ve İstanbul olmak üzere bazı illerde yoğun Caferi nüfusu bulunmaktadır. Türkiye’de adrese dayalı nüfus sayımı yapıldığı için Caferi nüfus sayısı için net bir rakam söylenememektedir. Fakat Türkiye’deki Müslüman nüfusun çoğunluğunun Sünni olmasından dolayı Caferiler azınlıkta kalmaktadır.

Türkiye’de Şii mezhebine bağlı farklı düşünce ve inançlarda olan alt kollar bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın daha netleştirilmesi için araştırmanın evreni Iğdır ili ile sınırlı tutulmuştur. Iğdır ilinde bulunan Caferi din adamları, ev hanımları, esnaf, öğrenci ve memur gibi toplumun farklı kesimlerinden kişilerle görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler, literatür de takip edilerek derinlemesine analiz yapılmıştır. Bu araştırmaya başladığımda kafamdaki sorunun ham hali şuydu: Iğdır’daki Caferiler herhangi bir ayrımcılığa uğramakta mıdır? Ayrımcılığa uğrayanlar varsa bunu nasıl deneyimlemektedirler ve bu durum gündelik hayatlarını nasıl etkilemektedir?

Bu çalışmada üç temel konu üzerinden değerlendirilme yapılmaya çalışılacaktır. Birincisi Türkiye’de dini ve etnik olarak Caferiliğin ne olduğunu açıklamaktır. İkincisi Caferilerin mezhebi kimliğinden dolayı hissettikleri duygular, damgalama konusu üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır. Üçüncüsü ise Caferilerin kamusal alanda yaşadıkları problemleri, ibadet mekânlarında kullandıkları mühür ile ilgili sorunları, dini/mezhepsel görünümünün toplumsal alanda kimliklerini nasıl etkilediği ve

bu görünümünün söylem/eylem alanlarına nasıl yansıdığı değerlendirmeye çalışılacaktır.

Bu araştırmada din ve kültür sosyolojisinin yöntem ve teknikleri kullanılmaya çalışılarak Caferilerin dinî inançlarının, kimlik oluşumlarına etkisi araştırılmıştır. “Sosyal yaşamda Sünnilerle ilişkilerinin, mezhebi algılarını nasıl etkiledikleri”, “Aşura törenlerinin mezheplerinin görünür kılınmasındaki etkisi” vb. konular araştırılmıştır.

1. BİR “HZ. ALİ YORUMU” OLARAK CAFERİLİK

Caferilik, Şiiğin her döneminde en kalabalık mezhebidir. İmam Cafer-i Sadık’ı mezhebin kurucusu saydıkları için bunlara Caferiler dendiği gibi On İki İmam’ı kabul ettikleri için İmamiyye veya İsna aşeriyye (On iki imamcı Şiiler) ismi de verilir (Hilmi, 2009, s. 366). İmam Cafer-i Sadık, hicretin sekizinci yılında doğmuştur (Gölpınarlı, 2007, s. 419). İmam Caferi Sadık, Şii düşüncesine göre imamların en büyüğüdür. İmamiyye Şia’sı, kendini Caferiyye olarak mezhep tanımına koyar (Fıglalı, 2008, s. 172).

Diğer Şii kaynaklarında Caferilik; İmam Cafer Sadık’ın mezhebine mensup olmak, Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamın İslam dünyasının lideri olduğuna inanmaktır. Türkiye’de daha çok Şiilik denilmekle birlikte İran, Irak, Afganistan, Azerbaycan, Lübnan ve Bahreyn gibi bazı ülkelerde Şiilik ve Caferilik denilmektedir. Burada Caferi mezhebi derken, Caferiler kendilerini klasik İslam mezhepleri olan Hanefilik, Şafilik ve bu mezheplerin kurucuları olan İmam Hanefi, İmam Şafii gibi İslam âlimlerinin yorum ve fetvaları olarak görmemektedirler. Caferiliği, mektep olarak kast etmektedirler. Yani Caferilik mektebinde imamların, Allah’ın emri ve Hz. Peygamber’in açıklaması ile tayin edildiğine ilahi hüccet (kanıt) olarak inanmaktadırlar. Bundan dolayı, İmam Cafer Sadık dahil olmak üzere on iki imamın dini konulardaki açıklamaları Allah’ın, Hz. Peygamber’e indirdiği dini öğretilerin özüne dayanmaktadır (Türkiye Caferileri Sitesi, 2023).

Abbasiler döneminde (Hicri 111) Şiiler, parlak ve gelişen bir dönem yaşamışlardır. Abbasiler döneminde Şii İmam Muhammed Bakır ve İmam Cafer Sadık öğrencilerini yetiştirmişlerdir. Bu dönemde İmam Cafer Sadık, üniversite gibi olan ders halkası kurmuştur. Bu üniversitede İslam ilimleri okutulmuş, öğrenciler yetiştirilmiştir. Şii kaynaklarda nakledildiğine göre İmam Cafer Sadık’ın ders oturumlarına, farklı bölgelerden filozoflar, öğrenciler katılmaktaydı. İmamdan aldıkları ilimleri, kendi topraklarına dönünce Müslümanları etrafında toplayarak Şiiliğin yayılması için anlatmaya çalışıyorlardı. Hanefi mezhebinin kurucusu İmam Hanefi ve birçok Ehlisünnet âliminin, İmam Cafer Sadık’ın derslerine katıldıkları söylenmektedir (Muharremi, 2013, s. 63).

Daftary’e göre İmam Caferi Sadık, İmam Bakır’ın öğretilerini, yetkin çevresi ile birlikte çalışıp belli ilkelere bağlı hale getirmiştir. Bu ilkeler, Caferiliğin bugün devam eden inancının temelidir. Birinci ilke nassla imamet

idi. Yani Hz. Peygamber'in vefatından önce ilahi kaynaklı olarak nassla tayin edilen Ehl-i Beyt üyesi bir halefinin bulunmasıydı. Tayin ilahi kaynaklı olduğu için kişinin tercih edip etmemesi veya kabul edip etmemesi durumu söz konusu değildi. Çünkü bu halef olma görevi ilahi bir buyruk olarak kabul edilir. Mesela İmam Cafer Sadık'ın Şii cemaatini yönetip yönetmemesi önemli değildi. Çünkü kendi döneminin meşru imamı olduğu için bu görev ona ilahi kaynakla verilmişti. Ayrıca, görevin ilahi kaynakla, nass ile tayin edilmesi Hz. Ali'ye dayanmaktaydı. Nass ile tayin edilen bir imamın, kendi otoritesini meşrulaştırmak için içinde bulunduğu dönemin siyasi erki ile mücadele etmesi gerekmemekteydi. Bu ilkenin yapısı, imamet ve halifelik kurumunun ayrımının temeli olmuştur (Daftary, 2016, s. 77).

İmam Caferi Sadık'ın geliştirdiği ikinci ilke ise imamet ile özdeşleşen, imamın özel dinsel bilgiye sahip olduğu düşüncesi idi. Bu bilgi ilahi kaynaklı nass ile verilmişti. Bu bilgiyi Hz. Ali Peygamber'den almış, İmam Caferi Sadık'a kadar nass ile bilgi aktarılmıştı. İmama verilen dinsel bilgi, İmam Caferi Sadık tarafından ismet öğretisiyle güçlendirilmiştir. İsmet, peygamberlerin özelliği olan günahattan ve yanlıştan muaf olmak demektir. Ayrıca İmam Caferi Sadık, takiyyeyi (önlem olarak mezhebini gizleme) imanın bir gerekliliği olarak belirledi. Takiyye, inançlarının devamlılığı için önemli bir şart olarak görülmekteydi. Çünkü halife dışında bir kişinin, kendisini Müslümanlara nass ile tayin edilen lider olarak atandığını iddia etmesi hem imam için hem de taraftarları için tehlike oluşturabilmekteydi. Takiyye kuralı, imamları ve taraftarlarını, zulümden korumaktaydı. Takiyye ile dinsel kimlik gizlenmektedir. Böylece kısa süreliğine de olsa uzun süreli de olsa takiyye kuralı dinsel kimlikleri için hizmet etmekteydi (Daftary, 2016, s. 78).

Caferi inancında, imamların (halifelerin) Allah ve Peygamber tarafından tayin edildiğine inanmak mükemmel iman gereğidir. Ayrıca imametın kıyamete kadar Hz. Hüseyin'in soyundan devam edeceğine inanmak gerekir (Mutlu, 1995, s. 84). Caferilikte imamlara itaat farz olarak kabul edilmektedir. Bu konuda, Kuleyni, İmam Caferi Sadık'ın sözlerini rivayet eden eserinde; hadislerle temellendirmeye çalışarak imamet konusunu ele almıştır. Kuleyni bahsettiği rivayetlerde; Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in imam olduğunu ve Allah'ın onlara itaati farz kıldığını belirtmektedir. Kuleyni'nin ele aldığı rivayetlere göre İmam Caferi Sadık'ın (Nisa, 54) ayeti hakkında şu şekilde rivayet ettiği bildirilmektedir:

"Biz Ehl-i Beyt, öyle bir topluluğuz ki, Allah Azze ve Celle, insanlara bize itaat etmelerini farz kılmıştır. Bize ganimetten pay verilir. Malın en seçkini bize verilir. Biz, ilimde rasihun (derinleşen) kimseleriz. Bizler kıskanılan kimseleriz ki, bizim hakkımızda şöyle buyrulmuştur: "Yoksa Allah lütfundan onlara verdi diye insanlar onları kıskanıyorlar mı?" (Nisa, 54)" (Kuleyni, 2002, s. 504).

Buradan imamların ayrıcalıklı ve kendilerinin insanlar tarafından itaat edilmesi gereken bir merci olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu ayrıcalık malın ve ilmin en iyisi olarak verilir. Bu nedenle de Nisa suresinin 54. Ayeti delil gösterilerek kendilerinin ayrıcalıklı kullar olduğu için kıskanıldıklarını belirtmektedirler. Kuleyni'nin yazdığı rivayetlerde, İmam Caferi Sadık'a göre, imamları Allah tayin eder. Onlar yeryüzünde Allah'ın ilminin bekçileridir. İmamların Allah tarafından tayin edildiğine dair hadislerle temellendirilmiştir. Buna göre Hz. Ali ve onun devamındaki imamların terk edilmesi, Hz. Peygamber'in ümmetini bedbahtlığa düşürmüştür. Caferilere göre bu durum Allah'tan Hz. Peygamber'e gelen ve Hz. Peygamber'in ifade ettiği hadisle şu şekilde rivayet edilir:

“Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) dedi ki: Allah Tebareke ve Teâlâ şöyle buyurdu: "Senin ümmetinden bedbaht olanların Ali'nin ve senden sonraki vasilerin velayetini terk etmeleri nedeniyle, onların aleyhindeki kanıtım tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Çünkü Ali ve diğer vasilerde, senin ve senden önceki peygamberlerin sünneti bulunur. Onlar, senden sonra benim ilmimin bekçileridir” (Kuleyni, 2002, s. 504).

“Resûlullah buyurdu ki: Andolsun ki, Cebrail, benden sonraki vasilerin adlarını ve babalarının adlarını bana bildirmiştir” (Kuleyni, 2002, s. 504).

Nasıl ki peygamberlerin belirlenmesi Allah tarafından ise imamın belirlenmesi de insanlara bağlı olmayıp Allah tarafından tayin edilir (Mutlu, 1995, s. 204). Halife seçiminin iki yolu vardır. Bunlar; nass yani ayet ve hadis ya da ümmetin seçimi ile mümkündür. Halifeliğin ayet ve hadislerle seçildiğine dair İslam inancında kesin bir delil yoktur (Mutlu, 1995, s. 274). Fakat Şii geleneğinde bu durum farklıdır. Yani imam nass ile tayin edilmiştir. Doğrudan Allah tarafından seçildiği için bu durum hadislerle rivayet edilip aktarılmaktadır. İlk imam Hz. Ali'dir. Hz. Ali'nin yolunda olmak, Caferiliğin temel yapıtaşlarından biridir. Hz. Peygamber'in yolunda olmak ve kurtuluşa ermek isteyenlerin, Hz. Ali'nin imamlığını ve velayetini kabul etmesi gerekir. Kuleyni, Ebu Hamza es-Sumali'den bu durumu şöyle nakletmiştir;

Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duydum, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

“Allah diyor ki: Senin ümmetinden bedbaht olanların aleyhindeki kanıtımın tamamlanması, onların, Ali'nin velayetini terk etmeleri, onun düşmanlarını velî edinmeleri, onun ve ondan sonraki vasilerin üstünlüklerini inkâr etmeleri şeklinde gerçekleşir. Çünkü senin üstünlüğün, onların üstünlüğüdür, sana itaat, onlara itaattir. Senin hakkın, onların da hakkıdır. Sana başkaldırmak onlara da başkaldırmaktır. Onlar senden sonraki doğru yol önderleridir. Senin ruhun onların içindedir. Senin ruhun ise Allah tarafından içine konulmuştur. Onlar senin yaratıldığın topraktan ve senin itret (zürriyet) indendirler. Senin

etinden ve kanındandırlar. Allah Azze ve Celle onlarla ilgili olarak senin ve senden önceki peygamberlerin sünnetini uygulamıştır. Onlar senden sonra benim ilmimin bekçileridir. Bunlar benim üzerimde haktır. Onları seçtim, kendime has kıldım ve onlardan razı oldum. Onları seven, onları veli edinen ve onların üstünlüklerini kabul eden kurtuldu. Cebrail, bana onların ve babalarının adlarını, onları sevenleri ve üstünlüklerini kabul edenleri haber vermiştir” (Kuleyni, 2002, s. 35).

Kerbela olayından sonra Müslümanlar arasında Hz. Ali ve oğullarına siyasi taraftarlık başlamıştır. Bu durum Şiiiliğin ortaya çıkışına temel oluşturmuştur. Şii fırkalar içinde en çok taraftarı olan İmamiyye'dir (Sarıkaya ve Ümit, 2020, s. 95). İmamiye, Hz. Peygamberin bıraktığı Kur'an'a ve Ehl-i Beyt'e inanan helal ve haramı bilen, şeriata uyan bir mezheptir. Ehl-i Beyt'e uyanlar gerçek Caferi'dir (Gölpınarlı, 2007, s. 189). Bugün İran'ın resmi mezhebidir.

Caferi Şiiiler, Hz. Muhammed'in hadislerine dayanarak Hz. Fatıma'nın evlatlarından olan on ikinci imam olan imam Mehdi'nin yaşadığına inanırlar. İmam Hüseyin'in sekizinci oğlu İmam Hasan Askeri, hicri 260 yılında vefat edince ismi Muhammed olan imamın, Hz. Mehdi'den başka çocuğu yoktu. Rivayetlere göre, güvenilir Müslümanlardan bir kısmı onu görmüştür ve babası Hz. Mehdi'yi imam olarak tanıtmıştır. Doğduktan beş yıl sonra düşmanlardan zarar görmemek için kaybolmuştur. Yeryüzünde tekrar düzen sağlamak için geri geleceğine inanılmaktadır (El-Hadi, 2011, s. 30). Mehdi, hidayete ermiş demektir. Dünyayı düzenlemek için geleceğine inanılan imama Mehdi denir (Eröz, 1990, s. 46). Caferilikte mehdi inancı bugün devam etmektedir. Şiiilere göre on birinci İmam Hasan el- Askeri'nin oğlu olan Muhammed Mehdi (MS 256/ 870) yılında doğmuş, babası tarafından tehditlerden dolayı saklanmış ve halen yaşamakta olup kıyamet kopmadan gelip dünyanın adaletini sağlayacaktır (Mutlu, 1995, s. 369).

Caferi inancında Mehdi'nin gelmesine kadar işleri idare edecek bir otorite gerekir. Bunu da velayet-i fakih kavramı ile açıklamaktadırlar. Mesela İran Devrim lideri Humeyni, on ikinci imam gelene kadar İslam âleminde Müslümanları idare edecek kimse yani velayet-i fakih olması gerektiğini söylemiştir. Bu kişi akıllı, adil ve siyasetin inceliklerini bilen yaptırıma sahip biri olmalıdır (Mutlu, 1995, s. 402).

Mutlu'ya göre Caferilerde bütün imamlara çok üstün bir değer verilir. Zaman zaman bu durum peygamberleri dahi geçebilir. İnsanın bir özelliği olarak sevdiği birini aşırı methetmesi, Caferilerde imamlara karşı görülebilmektedir. İmamlara insanüstü varlık muamelesi yapılmıştır. İfrat olarak aşırılık olabilmektedir (Mutlu, 1995, s. 413). Caferilere göre imamlar ilahi bilgilerle donatılmış ve kimseden bir şey öğrenmemişlerdir. Bilgilerini Peygamber aracılığıyla ya da kendisinden önce gelen imam vesilesi ile almaktadırlar. Bu bilgilere okuma ve yazma da dâhildir. Peygamberlere gelen

vahiy gibi Allah bazı kullarına ilhamda bulunur. Bunlardan biri de imamlardır (Mutlu, 1995, s. 424).

Caferi Şiiler; İran, Irak, Pakistan, Afganistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, Amerika, Doğu Asya ve Afrika ülkelerinde yaşamaktadırlar (El-Hadi, 2011, s. 11). Türkiye’de ise ağırlıklı olarak İstanbul, Kars ve Iğdır illerinde yaşamakta olup Iğdır’dan ve Kars’tan diğer metropol şehirlere de göç vermişlerdir.

Caferi Şiiler namaz, oruç, zekât ve hac konusunda Sünnilerden farklılık göstermezler. Fakat günlük farz namazlarında öğle ve ikindi namazı ile akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek kırlarlar çünkü Hz. Muhammed’in herhangi bir mazeret, hastalık, yağmur, sefer olmasa da ümmetin kolaylığı için namazlarını birleştirerek kıldığını inanmaktadırlar. Bu durumda günümüze kadar gelerek Caferi Şiiler arasında mezhebi bir duruma dönüşmüştür (El-Hadi, 2011, s. 34).

Caferilerin, Sünnilerden farklı olarak kendi camileri bulunmaktadır. Camiler, Caferiler için sadece bir ibadet alanı olmamakla birlikte örgütlenme, mobilizasyon, sosyal ve kültürel paylaşım, dini ve siyasi bilinçlenme merkezleridir. Caferilere göre camilerin Diyanete bağlı olması çok hoş karşılanmamaktadır ve Diyanete bağlı olan camiler, bağımsızlıklarını yitirmiş olarak görülmektedir. Mollaların maaşlarını devletten alması, din adamlarının bağımsızlıklarını kaybetmeleri olarak görülmektedir ve Caferi fihına göre imamların adil olması şartını zayıflattığı düşünülmektedir. Bu nedenle Caferiler, vergi ödeyen vatandaşlar olarak Diyanet işleri bütçesinden kendileri için pay ayrılmasını, camilerini diyanete devretmeden, Caferi cemaatinin de Diyanette temsil edilmesini istemektedirler (Güngör, 2017, s. 76). Mollaların maaşını Diyanetten almalarına hoş bakılmasa da bazı gelişmeler olabilmektedir. Artık Diyanet İşleri Başkanlığı Caferi camilerinde görev yapan kişilerin başvuruları sonucunda sınav yaparak Sünnilerdeki imam statüsünde atama yapabilmektedir. Bu durum Caferiler arasında olumsuz düşüncelere sebep olsa da küçük camilerde çalışan ve bağışın az olduğu yerlerdeki din görevlileri için önemli bir durumdur (Bakırlı, 2019, s. 49). Ancak henüz tüm Caferi camileri Diyanete bağlı değildir, kendi vakıf ve dernekleri aracılığıyla hizmetlerini yürütmektedirler.

Caferilerde ibadet için üç esas vardır. Bunlar içtihat, taklit ve İhtiyat. İhtiyat, ihtilafı olan meselelerde doğruya en yakın olanı seçmektir. Eğer ihtiyata kişinin gücü yetmiyorsa müctehidi taklit etmesi gerekir. Caferi fihına göre secdenin toprağa yapılması farzdır. Bu nedenle camilerde mühürler vardır ve mühürler Kerbela toprağından yapılmıştır (Mutlu, 1995, s. 497). Namazlarında üzerinde secde edilen toprağın (mühürün) bulunmadığı çok az Şii evi vardır. Şii inancında giyilen, dikilen nesnelere üzerine secde olmaz. Mühürlerin Kerbela toprağından yapılması şart değildir. Önemli olan toprağın temiz olmasıdır. Fakat toprağın Kerbela, Meşhed ve Kum gibi değerli topraklardan olması tercih edilir (Kaplan, 2003, s. 280).

Caferilerde üç tane çok önemli olan ve ziyaret edilmesi gereken mekân vardır. Bunlar; imamların kabirleri, Kerbela ve Meşhed'dir. Caferiler için imam kabirlerini ziyaret etmek hem çok önemli hem de onların vasiyetini yerine getirmiş olmaktır. Bu kabirleri ziyaret aynı zamanda Allah'a yakınlaşmak için, duaların kabulü için bir vesiledir. Hz. Hüseyin'in kabri Kerbela şehrinde bulunmaktadır. İran'ın kuzey doğusunda bulunan Meşhed ise On iki İmam'ın sekizincisi olan İmam Ali Rıza'nın kabrinin bulunduğu şehirdir (Mutlu, 1995, s. 495-498).

Caferilerin önemli gördüğü günlerden biri Muharrem ayının birinci gününden başlayıp onuncu gününe kadar tüm Şii kentlerinde yas tutulan ve onuncu günü matem günü kabul edilen Aşura günüdür. Kum ve Necef gibi dini kentlerde ise bu 40 gün sürer. Buralarda erbain yürüyüşleri yapılır. Aşura gününde Hz. Hüseyin için ağlamanın, üzülmünün kıyamette gülen gözler olarak karşılık bulacağı inancı vardır (Mutlu, 1995, s. 498). Bugünde Caferiler siyah giyinerek anma törenleri yaparlar. Kerbela olayını canlandıran tiyatrolar sergilerler.

2.ARAŞTIRMANIN METODU VE ARAŞTIRMA SÜRECİ

Türkiye'de İslam dininin altında Şii olan Caferi cemaatine mensup bireylerin dinî inançlarını, sosyal yaşamlarını, din ve kültür sosyolojisi açısından ele alarak mezhebi kimlik algılarını araştırmak, çalışmanın konusudur. Türkiye'deki Caferiler, Azeri Türklerinden oluşmaktadır. Kars Akyaka başta olmak üzere, Kars Arpaçay, Kars merkez, Iğdır'ın merkezi ve ilçeleri Caferi Azeri Türklerinin yaşadığı bölgelerdir. Iğdır, otuz-kırk yıl öncesine kadar yüzde seksenlere varan Caferi nüfusa sahip iken büyük şehirlere artan göçlerle birlikte bu oran yüzde ellilere kadar gerilemiştir. Iğdır'ın Tuzluca, Aralık, Karakoyunlu ilçelerinde nüfusun yarısını Caferiler oluşturmaktadır. Nüfusun geri kalanını ise Kafkasya kökenli vatandaşlar, Terekemeler ve Kürtler oluşturmaktadır. Caferiler dışında kalan nüfus, Ehlisünnet mezhebine mensuptur (Büyükkara, 2013, s. 17).

Araştırma nitel verilere dayanılarak yapılmıştır. Araştırmada, nitel araştırma tekniği olan derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Katılımcılarla yarı yapılandırılmış sorular üzerinden görüşmeler sağlanmıştır. Yarı yapılandırılmış sorular, araştırma sorularının derinlemesine incelenmesini sağlamıştır.

Bu görüşmeler Iğdır'da katılımcıların kendi mekânları olan evleri, iş yerleri, bahçeleri veya camilerinde gerçekleşmiştir. Görüşmeler, katılımcıların kendi doğal ortamında olmuştur. Görüşmelerin tamamı Iğdır ilindeki Caferilerle yapılmıştır. Bazı görüşmecilerden izin alınarak yanıtları ses kaydına alınmıştır fakat ses kaydına izin vermeyen görüşmecilerin yanıtları detaylı olarak not alınmıştır. Bazı kişiler görüşmeyi kabul etmemiştir. Mezhep ile ilgili sorulara şüpheli yaklaşmış, görüşmenin amacının bilimsel çalışma olması güven vermemiştir. Bazıları görüşmeyi kabul etse de aile üyeleri tarafından engellenmiş, araştırmacıya sert tepki konulmuştur. Bu

nedenle bazı Caferilerle görüşme sağlanamamıştır. Ses kaydı alınması, bulguların analizinde kayıtların detaylı şekilde tekrar dinlenilmesini sağlamıştır. Katılımcıların isimleri analizlerde kullanılmamış, onları korumak adına isimler yerine numaralandırılmış kodlar verilmiştir.

Araştırma kapsamında Iğdır ili ve Caferilik ile ilgili yazılı kaynaklar incelenmiş, bölge halkı ile görüşmeler yapılmıştır. Bölgedeki Caferi halkından 62 kişi ile yüz yüze ve telefonla görüşmeler yapılarak araştırmanın bulguları bölümünde analiz edilmiştir. Görüşmeler 5 Eylül 2021- 20 Nisan 2022 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu görüşmeler sırasında Caferilere ayrımcılık ve dışlanmaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu sorular; “Şii olduğunuz için Sünnilerce yadırgandığınızı düşünüyor musunuz?”, “Bir Sünni camisinde çekinmeden ibadet edebiliyor musunuz?”, “Türkiye’de Caferi olmanın zorluğu var mıdır? Varsa nelerdir?”. Bu sorular aracılığıyla katılımcılardan yaşadıkları problemleri var mı? Varsa değerlendirmeleri istenmiştir. Türkiye’de Caferilerin mezhebi kimliklerin dolayı sosyal ve dini hayatlarında yaşadıkları zorluklar incelenmeye çalışılmıştır.

Katılımcılardan görüşme sırasında alınan ses kayıtları ve notlar, tüm detayları ile yazıya geçirilmiştir. Deşifre edilen ses kayıtları ve alınan notlar, çeşitli temalara ayrılmıştır. Araştırmanın problemi ışığında temalar başlıklar halinde toplanarak detaylı bir şekilde incelenip analiz edilmiştir. Daha sonra belli başlıklar altında bulunan temalar, mantık süzgecinden geçirilerek sosyolojik bir bakış açısı ile yorumlanmıştır.

Tablo 1. Araştırmadaki Katılımcı Profilleri

GÖRÜŞMECİ KATILIMCI BİLGİSİ							
CİNSİYET	SAYI	MESLEK BİLGİSİ	SAYI	TAHSİL DURUMU	SAYI	YAŞ ARALIĞI	SAYI
KADIN	28	Din Adamı	4	Doktora Öğrencisi	1	15-25	7
ERKEK	34	Akademisyen	5	Yüksek Lisans Mezunu	4	26-45	4
		Lise Öğrencisi	5	Lisans Mezunu	10	36-45	10
		Esnaf	7	Ön Lisans Mezunu	2	46-55	21
		Memur	3	Üniversite Öğrencisi	2	56 ve üzeri	20
		Köylü	5	Lise Mezunu	6		
		Ev Hanımı	16	Lise Öğrencisi	5		
		Üniversite Öğrencisi	2	Ortaokul Mezunu	4		
		Muhasebeci	1	İlkokul Mezunu	20		
		İşçi	6	Tahsili Yok	7		
		Mühendis	3	İran'da Yüksek Dini Eğitim	1		
		Müdür	1				
		Öğretmen	2				

Serbest Meslek	1
Tekniker	1

2.1. Etik İzin

Bu araştırmanın yapılabilmesi için Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın etiği Kurulu Prof. Dr. Cevad Selam Başkanlığında 01/07/2021 tarihinde, oturum no: 08 ile etik ilkelere uygundur kararı vermiştir.

3. BULGULAR

Görüşmecilerin demografik özelliklerine bakıldığı zaman 18-65 yaşları arasında değişmektedir. Görüşmecilerin demografik dağılımına bakıldığı zaman akademisyen, esnaf, din adamı, ev hanımı, işçi, memur, öğrenci ve köylüden oluşmaktadır. Araştırmanın bilimselliği için örneklem grubu farklı tabakalardan oluşturulmuştur. Örneklem her araştırma için bir problem teşkil etmektedir. Örneklemin, tüm araştırma için gerekli olan her durumu kapsamaması mümkün değildir. Çünkü bilimsel araştırmalar, belli bir örnek üzerine çalışarak genele ulaşmaya çalışmaktadır (Becker, 2019, s. 121). Katılımcılar bölgede yaşadığı için, Caferiliğin etnik ve dini kültürüne hakimdir.

3.1. Caferi Mezhebine Saygı Duyulmama ve Kâfir Olarak Damgalanma

Goffman, damgayı toplumsal kimliği zedeleyen bir faktör olarak tanımlar. Toplum, kişinin içinde yaşadığı çevresi, ait olduğu din ve ırktan dolayı bireyi damgalar. Bu damgalar, doğuştan ya da sonradan kazanılabilir (Slattery, 2020, s. 189). Görüşmeciler, Caferi olmanın getirdiği damgalanmaları ifade etmektedirler. K1 toplumun mezhebine saygı göstermesini istemektedir. Türkiye’nin Batı illerinde öğretmen olarak görev yapan K1, yadırganma olayları yaşadığını belirtir. Bunun eğitim ve bilgi eksikliği kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Hatta kendilerine kâfir diyenlerin olduğunu söylemektedir. Caferiliğe mensup olmaktan dolayı kâfir olarak damgalandığı görülmektedir:

“Tabii toplumun büyük bir kesimi tabii ki okumayan bir kesim. Gönül ister ki herkes birbirinin mezhebine saygı göstere, herkesin birbirinin mezhebi hakkında bilgisi olsun, dolayısıyla kimse kimseyi yargılamasın. Ön yargı ile hareket etmesin, e bu şekilde yadırganma olayları var. Ben batıda da çalıştım. E işte kâfir diyenler de var. Farklı gözle görür çünkü adam okumamıştır, yani ne diyelim sadece duymayla yani. İşte birisi ne demişse herkes onun yöntemi ile hareket ediyor. Oysa herkes okusa, işte Hanefiliktir, Hanbeliliktir işte Şafiliktir hepsi Allah’a ibadet etmek için kendisine bir araç olarak seçmişlerdir ve öyle bir yadırganma olayı da var, yok değil yani. Toplumun bir

kısmı ön yargı ile hareket ederek suçlayabiliyor yani. Fakat günümüzde de Ehl-i Beyt hakkında fazla bilgi yok yani. İşte diyelim Sünni kesim daha fazladır, camilerde hutbelerde Ehl-i Beyt'ten fazla bahsetmiyorlar. E ben kendim de öğrencilik yıllarımda hep Sünni camilerine giderdim, yani öyle bir ayrımcılığımız yok. Ama maalesef Peygamberimiz ve Ehl-i Beyt hakkında fazla bilgi vermiyorlar yani. Kendileri de itiraf ediyor zaten, keşke gönül isterdi ki dediğim gibi herkes herkesin mezhebi hakkında bilgili olsa ön yargılı olmasın, kimse kimseyi de kırmassın” (K1, 46, Öğretmen).

K1 İslam'daki tüm mezhepleri, Allah'a ibadet etmek için bir araç olarak seçtiklerini belirtir. Toplumun bir kısmının kendilerini yargıladığını, bunun var olduğunu ifade etmektedir. Sünni camilerde, Peygamber ve Ehl-i Beyt hakkında yeteri kadar bilgi verilmediğini de eklemektedir. Burada mezhebinin yeteri kadar bilinmemesinden dolayı, yaşadığı yadırganma ve dışlanmaya yönelik damgalanmalar olduğu anlaşılmaktadır.

K4 üniversite okurken yaşadığı zorlukları önyargı üzerinden ifade ediyor. Kendilerini tanıyan, bilgileri olan insanların zaman içinde önyargılarının kaybolduğunu hatta kendilerini diğer önyargılı insanlara karşı savunduklarını ifade etmektedir. Ayrıca kendilerinin karalama politikalarına maruz kaldığını da eklemektedir. Ön yargılar, Caferilerle iletişim kurularak, bir araya gelinip sosyal faaliyetlerde bulunularak kaybolmaktadır.

“Fazlasıyla. Mesela ben de Erzurum'da okudum. Bunun şeyini hep yaşadım ama bilenle bilmeyen arasındaki fark var. Ya da işte yine diyorum, kulaktan dolma olan şeylerle insanların önyargularıyla ama tanıdıkları zaman özellikle ilahiyat fakültesinden falan çok arkadaş edindim üniversitede. Sonrasında hepsinin o aşırı önyargısı kırıldı, ne kadar da yanlış öğrenmişiz ya da işte bizim burada kendi arkadaşlarımızdan Sünni arkadaşlarımızdan, bizimle beraber iç içe yaşayan arkadaşlarımızdan aslında Batıdaki önyargının ne kadar yanlış olduğunu, yeri geldiği zaman onların bizi savunduğuna bile tanık oldum. Ne açıdan? Bizimle ilgili bir karalama politikası olduğu zaman bilinmeyen kulaktan dolma sözlerle işte çeşitli kötü atıflarda bulunduğu zaman biz hiç sesimizi çıkarmadığımız halde Sünni arkadaşlarımız hayır onlar öyle değil ya da işte bu tarz şeyler yanlış vs. böyle samimi şeyler duyduk. Bence insanlar konuşarak bir araya gelerek yani bu bir dernekler vasıtasıyla da olabilir yani ortak bir kültürel noktada buluşabilerek önyargısız konuştukları zaman birçok şeyin zaten aynı olduğunu anlayacaklardır. Hakta hizmet olduğunu anlayacaklardır” (K4, 30, Üniversite Öğrencisi).

3.2. Sosyal Hayatta ve İbadetlerde Yadırganmak

Katılımcılar, sosyal hayatta karşılaştıkları yadırganmaları, çeşitli nedenlere bağlamaktadırlar. K7, İslam düşmanlarının Sünni ve Şii halkları birbirine düşürmek için ayırım odaklı müdahalelerin yapıldığını düşünmektedir. Kendisi Iğdır'da Caferiler arasında din adamı olarak hizmet eden K7, Caferilik diye bir mezhep olmadığı söylemlerinin olduğunu ifade eder. Fakat Sünni il ve ilçe müftülerinin Caferi imamı ile iletişim ağı güçlendikçe Caferilere karşı yadırganmanın giderek azaldığını da eklemektedir. Günümüzde yadırganmanın azaldığını, bunda muharrem ayında aşura matemi sırasında Sünni imamların ve müftülerin halka yaptığı konuşmaların etkili olduğunu söylemektedir:

“Yani eskilerden düşünüyorduk bazen düşünüyorduk. Eskilerden bazen ya işte “ya bunlar Şia'dır” bunlar Caferi'dirler deyip. Ben yine buna bağlıyorum ta eskiden beri İslam düşmanları ne yapabiliriz bunları ayırabiliriz. Bizi size kötilediler, sizi bize kötilediler. Yadırgadı yani ya ne Şia'sı kardeşim, Caferi diye bir mezhep yoktur. Onun için bu uydurma bir mezheptir sözü olmuştur ama bu vatandaşın sözü. Fakat imamlarla, hocalarla oturup konuştuğumuz zaman bunu kesinlikle çözmüşlerdir. Özellikle son yirmi yılda müftülerle olan iyi ilişkilerimizde nerdeyse mesela aşura zamanında olaylarında ve diğer olaylarında Caferilik, Şialık, Şia'nın varlığı anlatılmıştır. Onlarda insandır, bunlar Caferi'dir fıkhı budur inancı budur demiş. Bu yadırganmaları ve küçümsemeleri ortadan kaldırmışlardır. Onun için yadırganmışız ama bu yadırganmadan da biz rahatsız olmamışız, niye bize bu denilmiştir. Belki de bizim insanlarımızda bir Sünni'yi yadırganmıştır. “Kardeş Sünni nedir ki? Felan gibi” bu cümleleri kullanmış. Ama bizde bugün biz Sünni'nin varlığını, Sünni vardır. Peygamber efendimiz zamanında sünnet olayı vardır. Bunlar bir mezheptir, bir görüştür. Bu bir fıkhıdır. Bunlar olabilir. Mesela bizlerde bir müçtehit diyor ki ay görülecektir böyle oruç tutacaksın, öbürü diyor ki teleskopla görüldüğü zaman oruç tutacaksın. Bunlar iki Şia müçtehidinin de arasında farklı fıkıhlarda görüşler vardır. Onun için bunlar bu demek değil ki iki müçtehid birbiri ile düşmandır. Benim eğer fikhim farklıysa, Sünni'nin farklı ise bu demek değildir bir birimizle düşmanız hayır, biz ne kadar özgürüz ne kadar dinimiz özgürdür ve çok iyidir ki bize tartışılır oturup konuları bir yere varacak, şüphelerimizi giderecek noktalarda bırakmıştır. Bundan dolayı yani yadırganmışız olmamıştır. Ama bundan rahatsız olmamışız kesinlikle. Yadırganmalarda yavaş yavaş yok olmuştur yani bence. Ortak noktalarımıza varmışız elhamdülillah” (K7, 55, Din Adamı).

Grup lideri, grubun düşünceleri ve davranışları üzerinde doğrudan etkilidir. Bir grubun siyasi, ekonomik, dini, kültürel konulardaki davranışları lider tarafından değiştirilebilmektedir. Bu nedenle, Sünnilerin müftülerinin, imamlarının Caferilere karşı yaklaşımı, diğer Sünni cemaat üyelerinin üzerine tesir etmektedir. Ötekileştirmeyen, ayrıştırmayan ve bütünleştirici söylem ve davranışlar, toplum üyelerini barışçıl ortamda bir arada tutmaktadır.

Caferilerin toplumda yadırgandıklarını düşündükleri bir diğer durum, Sünni camilere gittikleri zaman ibadet ederlerken diğer insanların rahatsız eden tavırlarıdır. Namazın kılınma şekli, Caferilerin yadırganma, eleştirilme ve sorgulanmasına neden olabilmektedir.

“Yadırganıyoruz. Yaşadığım şey oldu. Örneğin; bekâr iken İstanbul’da camide namazı kol açık kıldık. Kol açık kıldığımız için tepki ile baktılar” (K9, 55, İşçi).

“Oldu tabi. Birçok dönem olmuştur. Iğdır’da fazla fark etmiyorum. Büyük şehirde camiye gidince el açık namaz kılıp mühür koyunca tedirginlik yaşıyor. Korku ile değil de. Ona cevap vermekten ibadete konsantre olamıyorsunuz (K19, 57, Akademisyen).

K19, ibadetinin olumsuz derecede etkilendiğini ve konsantresinin bozulduğunu belirtiyor. Iğdır’da Caferi nüfus fazla olduğu için ve Caferilerin kendi camileri de bulunduğu için ibadet olarak daha rahat edebilmektedirler. Fakat bu durum, Türkiye’nin her ilinde aynı değildir. Bu nedenle, farklı illere gittikleri zaman, ibadet ederken tedirginlik yaşamaktadırlar.

Şekil 1. Caferi Camisinde Hz. Ali ve Hz. Hüseyin’in Resmi

Kaynak: Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Caferiliğe karşı önyargının günümüze nazaran eskiden olduğunu düşünenlerde vardır. Bunun bölgesel olduğunu da eklemektedirler.

Görüşmeciler, Caferi nüfusun ağırlıklı olduğu bir ilde yaşamaktadırlar. Bu durum, yaşadıkları bölgede yadırganmamalarını kolaylaştırmaktadır.

“Eskiden vardı. Otuz kırk yıl önce vardı. Bizim bölgede yok. Ehlisünnet'in olduğu yerde yadırganıyoruz. Bugün ki Selefiler ve Vahhabilerin düşmanlığı var. Anadolu'da Ehlisünnet'in genel itibarı var. Şia'nın tanınmadığı bölgelerde yadırganma oluyor” (K23, 47, Din Adambı).

Üniversite okuyan görüşmecilerden bazısı, okurken özellikle ilahiyat öğrencileri tarafından yadırganıldığını ifade etmektedir. Önyargı ötekileştirmenin olduğu yerde ortaya çıkmaktadır. Ben ve öteki düşüncesi olduğu zaman, önyargı daha fazla olabilmektedir.

“Özellikle üniversitede (Atatürk üniversitesinde okudum). Bir şeyi öğrenmeden yani böyle ön yargılı olmaları çok fazlaydı. Oradaki öğrenciler. Sanki ben kelime-i şahadeti bile bilmiyordum gibi davranıyorlardı. Bir şeyin özünü bilmeden ön yargı fazlaydı. Özellikle bu dini ilahiyat milahiyat bölümleri falan. Kantinde yurtta baya karşılaştım. Ön yargılı olanlar bu işi irdeleyenlerde, ırkçı yani dini kesimden ırkçı, mezhep olarak tutucu olanlarda vardı. Bu yoksa benim gibi bir ailede yetişen birisi yapmıyordu. Benim arkadaşlarımda böyle bir sıkıntı yoktu, diğerlerinde vardı” (K24, 40, Mühendis).

“Yer yer dışlandığımız, yadırgandığımız olmuştur. Ben mesela üniversiteyi Elazığ'da okudum. Malatya, Elâzığ falan o çevreler Batıya göre biraz daha tutucu. Aşırı dışlamasalar bile sonuçta Şii olduğunu öğrendiğinde farklı gözle davranabiliyor. Yani derin sorular sorabiliyor seni kendi tarafına çekmek için çok uğraşiyor. Anlatabiliyor muyum?” (K25, 46, Mühendis).

K26 toplum olarak, Caferi toplumu bazında yadırgandıklarını düşünmektedir. Eskiden günümüze nazaran daha fazla yadırganma olduğunu belirtirken, radikal düşünenlerinde kendilerinin Müslüman olmadıklarına inandıklarını ifade etmektedir.

“Be be be yadırganıyoruz. Toplum olarak yadırganıyoruz. Yani zaten bize Müslüman gözüyle bakmıyorlar. Yani radikaller öyle ama ılımlıları öyle düşünmüyor tabii ki. Ama genelde bir yargılanma var hem siyasi anlamda hem şey. Ama yeni yeni önceden daha kötüydü. Mesela bir yirmi, otuz yıl önce hatırlıyorum da Şii dediğin zaman böyle herkes afalliyordu. Ama şimdi bu medya, sosyal medya, televizyonlar falan herkesin elinde ya araştırıyor, eğitim düzeyi yükseldi. Yavaş yavaş kırılmaya başlandı ama tamamen değil. Yadırganma var yani. Bazı ailelerde var tabii ki” (K26, 55, Mühendis).

“Düşünüyorum, kişiden kişiye fark eder. Zaman zaman oluyor. Evet, gençliğimde yaşamışımıdır. Ama şimdi değil,

insanların hepsi okumuş, cahil değil, zaman zaman oluyor yani, O bağınaz olanlar var ya, kurallılar, bilmem o öyle olacak bu böyle olacak, kızımı vermem oğlunu almam, valla oğlanı da kıızı da öyle alırsın yana yana alırsın, yalan mı deyirem. Hhaahahaha, baka baka kalırsen” (K27, 36, İşçi).

“İnanç bağlamında değil de kültürel bağlamında düşünüyorum. Amerika'nın Irak'ı işgali ile Caferilik dünyaya tanındı. Mesela üniversitede namaz kılarken (Ege Üniversitesinde) yadırganıyordum” (K28, 36, Akademisyen).

Türkiye’de Caferiliğin orantısız dağılımı toplumsal yapıyı, Sünniliğin hâkim olduğu inanç topografyasına çevirir. Caferiler, Türkiye’nin belli başlı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu bölgelerde yaşayan Sünni halk dışında, Türkiye’de Caferiler hakkında eksik veya yanlış bilgiler hâkim olabilmektedir. Türkiye’de Sünnilik, ampirik tanım olarak muhafazakarlık ve halk arasında Hanefî, Şafîi mezhepleri üzerinden temel alınabilir. Yaygın kültürel yapı, Sünnilik üzerine kurulmuştur. Türkiye’deki dini kimlik için kültürel yapısalcılık sorunu, hâkim mezhebin diğer mezhep ve inançları öteki olarak varsaymasıdır.

Toplumda insanların Caferileri kendinden (din kardeşi) veya öteki olarak görme, yetersiz bilgiden veya yanlış bilgiden kaynaklanabilmektedir. Küreselleşme, teknolojinin etkisi insanların farklı kimliklere bakış açısını değiştirmiştir. Ayrıca farklı kimlikler hakkında eksik veya yanlış olan bilgiler, teknoloji aracılığıyla kolay bir şekilde doğru bilgiye dönüşebilmektedir. Caferiler, otuz yıl öncesine oranla bugün kimliklerini daha rahat bir şekilde ortaya çıkardıklarını belirtmektedirler. Caferiler bugün mevcut durumdan memnun görünüyor fakat hala ibadetlerini yerine getirirken Sünnilerden farklı şekilde namaz kılmalarından dolayı yadırganabilmektedirler. Sünnilerin zihinlerindeki Müslüman profili ile uyuşmadığı zaman ayırım ve yadırganma olabilmektedir. Mevcut toplumun durumu geçmişle kıyaslandığı zaman, eğitim oranının artmasıyla da yadırganmanın azalacağı düşünülüyor. İdeal duruma karşı yakınlığın artması, Caferilerin Sünnilerle Müslüman kimliği çatısı altında oldukları inancını güçlendiriyor.

3.3. Sünni Camisinde İbadet Edebilme Durumu

Caferilerin Sünni bakış açısından, kimliklerinin nasıl yadırgandığını görebilmek için, katılımcılara Sünni camilerde ibadet edebilmeleri hakkında fikirlerini sorduk. Türkiye’deki camiler Sünni inanç sistemi üzerine inşa edilmiştir bu nedenle Caferiler ibadetlerini yerine getirebilmek için kendi bütçeleri ile camilerini inşa etmişlerdir. Camilerdeki din hizmetini molla olarak adlandırdıkları din adamları vermektedir. Mollalar maaşını humuslardan ve vakıflardan almaktadır. Ayrıca mollalar sadece din hizmeti vermeyip evlendirme, cenaze işlemleri, aile sorunları, miras konuları, insan ilişkilerindeki sorunlar gibi konularla ilgilenmektedirler (Kara, 2019, s. 52).

Caferi camileri, Caferi inancının öğretildiği dini mekânlardır. Türkiye’deki camilerde Sünniliğe göre ibadet yapıldığı için Caferiler kendi camilerini inşa etmişlerdir. Camilerin yapımı, masrafları devlet tarafından karşılanmamaktadır. Her caminin kendine ait vakfı bulunup halktan toplanan yardımlarla vakıf, caminin giderlerini karşılamaktadır. Vakıf gelirleri ile molla maaşları da ödenir. Caferiler camilerinin Diyanet’e bağlanmasına sıcak bakmaz çünkü dinin özgürlüğünün zedelendiğini düşünmektedirler. Bu nedenle dinin özgürlüğü için humusu, önemli bir konu olarak görürler (humus ve vakıf gelirleri ile maaşlar karşılanır) (Kara, 2019, s. 52).

Şekil 2. Iğdır’da Bir Caferi Camisinin İç Görünümü

Kaynak: Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Iğdır’da yaklaşık olarak 55 Şii camisi bulunmaktadır. Burada çalışan mollalar diyanete bağlı değildir ve çoğunlukla İran’da Şii medrese geleneğinde eğitim almıştır. Şii ve Sünni camileri ayrıdır. Çoğunlukla cami isimleri On iki imam ve Ehl-i Beyt’in isimlerini taşır. Katılımcılarla yapılan mülakatlarda, görüşmecilerin bir kısmı Sünni camilerinde ibadet ederken bir kısmı ibadet edememektedir veya ibadet etmekten çekinmektedir. Bunun nedeni, Caferilerin ibadet şekillerinin yadırganmasıdır.

Şekil 3. Iğdır'da Bir Caferi Camisi

Kaynak: Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Şekil 4. Caferi Camisinin İbadet İçin Mekânsal Kurulumu

Kaynak: Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

K4, Sünni camisinde ibadet etmelerinde bir sorun yaşamadıklarını fakat belli bir muhafazakâr kesimden çekindiklerini ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak da Sünnilerin kendilerine karşı ön yargısı olduğunu söylemektedir:

“Bir Sünni camisinde tabii ki ilk gördüklerinde bazen yadırganabiliyor ama çekinmeden ibadet edebiliyoruz. Çok aşırı mutaassıp kesimler hariç. Oralarda tabii ki, yani bugün şunu söyleyemem. Bi otuz kırk yıl öncesinde can güvenliği problemi bile varken bugün kesinlikle böyle bir durum söz konusu değil. Ancak tanımayan bir insan açısından tabii bunu normal görüyorum. Bilmediği için, farklı geldiği için. İnsanın gördüğünden ötesini hayal etmesi çok güç olur. İllaki bize karşı

*bir önyargılı oluyorlar ancak çekinmeden ibadetimizi
edebiliyoruz” (K4, 30, Üniversite Öğrencisi).*

Şekil 5. Caferi Camisinde Yaşlılar İçin İbadeti Kolaylaştıran Tabure ve Masalar

Kaynak: Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Aslında Caferilerin Sünni camilerinde ibadet etme problemi yoktur. Fakat namaz kılariken ayakta durdukları zaman ellerini birleştirmeden kıldıkları için bu durum diğer namaz kılmak için camiye gelen Sünnilerin dikkatini çekiyor. Namazın yanlış ya da bozularak kılındığı düşüncesi, Caferilerin yadırganmasına sebep olmaktadır. Caferi camilerinin bulunmadığı veya Caferi camisine ulaşma imkânı olmayan şehirlerde, Caferiler Sünni camisini kullanmak zorunda kalabiliyor. Bu da acaba bana farklı bakarlar mı düşüncesini stresle beraberinde getiriyor. Bu durumda K10 gibi bazı Caferiler, Sünnilerle namazda aynı safa girmeme çözümünü bulabilmektedir. Çünkü aynı safta herkes eli bağlı namaz kılariken, safta bir kişinin eli açık namaz kılması son derece dikkatlerini çekebilmektedir.

“Ediyorum. Çok sefer de etmişim ama tabii ki onlarla aynı safa girmiyorum çünkü onlar eli bağlı kıldığı için biz eli açık kıldığımız için. Ama çok girip kılmışım. Defalarca olmuş. Merkez camide kılmışım, Aralık'ta kılmışım, Karakoyun 'da kılmışım. O an için ezan okunduğu an orda eğer yakınsam orda kılarım. Benim için fark etmiyor” (K10, 55, Tekniker).

İğdır'daki Caferiler, Sünni camilerde ibadet edebildiklerini fakat zaman zaman bir takım ön yargılar ile karşılaşabildiklerini görüşmelerde ifade etmişlerdir.

3.4. Mühür Kullanımına Alaycı Bakma, Taşa mı Tapıyorsunuz?

Şiiler toprak, taş, kaya ve hasır gibi yerden biten şeylerin üzerine secde ederler. Hz. Muhammed toprakta secde ettiği için Müslümanların böyle yapmalarını emrettiğine inanmaktadırlar. İbadetlerini toprak üzerinde yapınca daha fazla manevi haz vereceği inancındadırlar. Toprağa secde etmek, insanın topraktan gelip toprağa gideceğini hatırlatmaktadır. Secde edilen toprağın temiz olması gerekir. Tercihen de yeryüzünün en kutsal yeri olarak görülen Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela topraklarından almaktadırlar (El-Hadi, 2011: 36). Caferiler namaz kılarken seccadenin üzerine, topraktan yapılan ve "mühür" denilen taşı alınlarının secdeye değdiği yere koymaktadırlar. Bu mührün toprağı, kutsal olduğuna inanılan Kerbela toprağından yapılmaktadır. Sünni camide ibadet eden ve bu mührü kullanan bir kişi, çeşitli yadırgayıcı yorumlara maruz kalabilmektedir. Caferiler, Sünni camilerde, yere mühür koyup namaz kıldıkları zaman oradaki diğer namaz kılan Sünniler tarafından "din dışı" olarak etiketlenmektedirler. İbadet ederken şekilsel değişiklikler, Caferileri çeşitli adlandırmalarla, dini etiketlere maruz bırakmaktadır.

"Öncelikle mühür konusunda bazen böyle bir yan bakışları, alaycı bakışlarına çok şahit olmuşum. Iğdır'da alışkın, toplum biliyor ne olduğunu. Genellikle başka şehirlere gittiğimde çok karşılaşmışım. Bazen hatta mühür yerine topraktan yapılmış tespihler var onları kullanmışım ki öyle yan baksa rahatsız olmuym diye. Maalesef o konuda bir şeyimiz var. Sormuyor, alaycı bakıyor, insan böyle sanki din dışı gibi" (K12, 44, Memur).

Şekil 6. Caferi Camilerindeki Mühürler

Kaynak: Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Mühür yerine topraktan yapılmış tespih kullanmak zorunda kalınması, olası bir etiketlemeye karşı mezhebi kimliğin gizlenmesidir. Çünkü kişi içinde yaşadığı toplumun minimum tepkisini çekmek ister. Diğer Sünni inananların benzeri olarak namaz kılmama veya namazda şekil değişiklikleri olması Caferileri, sapkın, kâfir gibi etiketlenmelere maruz bırakabilmektedir. Toplumun genelinin yaptığının dışında farklı davranışlarla ibadet etmek aynı zamanda etiketlenmeleri de beraberinde getirebilmektedir. Grubu tanımlayan işaretler ve kalıplaşmış damgalar görülmektedir. Mesela Sünni ve Şiiilerin günlük namazlarını kılararken kollarını tutma tarzları arasındaki farklar örnek verilebilir (Paden, 2012, s. 93). K12, namaz kılararken uyguladıkları farklılıkların Sünniler tarafından damgalanmasını anlatmaktadır. Türkiye’de Caferiler İğdır’da yoğun olarak yaşadıkları için İğdır’daki Sünniler alıştıktır. Fakat K12, diğer illerde kimliğinden dolayı toplumsal kabul görmemektedir. Bu durumdan çekindiği için Sünni camilerde kimliğini gizlemek için mühür yerine topraktan yapılmış tespihler kullandığını söylüyor. Sünniler tarafından yadırganan Caferilerde, takiyye yapıldığı görülüyor fakat bu duruma da yine Sünnilerin alaycı bakışları sebep olabilmektedir. K12 alaycı bakışlara değinirken mühür konusunda sözlerine şöyle devam ediyor;

“Yani insanlara başta dediğim gibi mühür konusunda şey yapamıyorsun onu bir taş olarak görüyorlar. Hâlbuki bizim içtihadımızda toprağa secde edilmesine inandığımız için bir toprak parçası. Topraklar içerisinde en üstün olanı Kerbela toprağıdır. O toprak normal bir toprak değil. Kerbela’da yapılmış, sadece kalıp basıyorlar. Halunun üzerine secde etmek namazı bozar. Namazın olmazsa olmazlarından biri toprağa secde etmek olduğuna inandığımız için ona ederiz. Onu kullandığımızda dediğim gibi diğer şehirlerde bu şeylerden çok karşılaşılıyor. İşte taşa tapıyorlar, bu ne, işte eli açık niye namaz kılıyor. Bunların şeyini, başka şehirlerde rahatsızlığını çok duyuyoruz. Bu bizim inancımızı değiştirmez ama ülkede insanlar istediği gibi özgür ibadetlerini yapabilmeli. Hristiyan olunca geliyor bakıyorsun boynunda haç, hepimiz onunla resim çektiriyoruz. Mesela aynı şey şeyde de var. Birisi Kürtçe konuştuğu zaman şey yapıyoruz rahatsız oluyoruz. İngilizce konuştuğu zaman aaa ne güzel lisanı var. Lisanı ne güzel bilmem ne. Ayrıştırıyorlar. Maalesef toplumu ayrıştırıyorlar, Kürtleri de ayrıştırıyorlar, Caferileri de ayrıştırıyorlar. Bunun eksikliklerini yaşıyoruz yani” (K12, 44, Memur).

İğdır bölgesinde Caferilerin kendilerine ait camileri bulunduğu için orada yaşayan Sünniler, mührün kullanımına yabancı değillerdir. Fakat Türkiye’nin her ilinde böyle bir durum söz konusu olmadığı için farklı illerdeki camilerde ibadet eden Caferiler yadırganabilmektedir. Caferiler, mühürü inançlarının gereği olarak kullanmaktadırlar. Çünkü K12’nin ifade

ettiği gibi Caferilikte, toprağa secde etmek gerektiğine inanılır. Bu toprak da Kербela toprağından yapılan mühür aracılığıyla gerçekleştirilir.

Şekil 7. Namaz Kılarken Mühür Kullanan Caferiler

Kaynak: Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

K12 ideolojik bariyerlerden dolayı endişeli söylemlerde bulunmaktadır. Çünkü K12'ye göre toplum etnik ve dini kimlikler bağlamında ayrıştırılmaktadır. İnsanların onlara karşı yargılayıcı tavır ve tutum sergilemesine rağmen onların inançlarının değişmeyeceğini belirtiyor ve ülkede ibadetlerin özgürce yapılması gerektiğini de ekliyor. K12'nin mezhebi kimliğinin dışlanmasına yönelik, ideolojik kaygılar taşıdığı görülmektedir.

Sünni camilere gitmekten çekinme durumu, yukarıda değinilen dini ve kültürel öğelerin birleşmesinin ortaya çıkardığı sorunların bir çıktısı olarak görülüyor. Caferiler ve Sünniler çok uzun yıllardır bir arada yaşamaktadır. K12'ye göre Caferiler ve Sünniler ayrıştırılmaya çalışıldığı için Sünni camilerinde Caferiler, özgürce ibadetlerini yapamamaktadır. Bazı Caferiler de hiç Sünni camisine gitmemiştir. Bunlardan biri olan K24, hiç Sünni camisine gitmediğini ifade etmektedir. Bunun sebebi Caferilerin, bulunduğu bölge itibarıyla kendi mezheplerindeki kişilerin gittiği Şii camilerin sayılarının fazla olmasından kaynaklanabilir.

“Gitmedim ki. Gitseydim bildiğim gibi kılardım. Annemler falan gittikleri zaman başka şehire, kılarlar. Cami Allah'ın evidir” (K24, 40, Mühendis).

K11 benzer olarak Sünniler tarafından ibadet ederken yadırgandığını düşünmektedir:

*“Biz alnımızı şeye koyarak (mühür) kılıyoruz onlar
(Sünniler) mesela bunu hor görüyorlar”* (K11, 24, Memur).

K13 ise farklı bir yaklaşım sergileyerek mezhebi kimliğin görünür kılındığı camilerin Sünni veya Şii olması fark etmeksizin ibadet edebileceği anlaşılmaktadır:

*“Tabii ki. Benim için cami Sünni’dir, Azer’idir fark etmez
Allah’ın evidir”* (K13, 61, Ev Hanımı).

3.5. Türkiye’de Caferi olmanın Zorluğu

Caferiler, inanç sahalarında geçmişte birtakım baskılar ve dışlanmalar yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bir kısım görüşmeciler geçmişte baskıların fazla olduğunu, günümüzde azaldığını ifade ederken bazı görüşmeciler bugün de devam ettiğini belirtmektedirler. K1’e göre genel olarak mezhepler konusunda ayrımcılık durumu yaşanmaktadır. Osmanlı’dan beri hâkim mezhep Hanefilik olduğu için sadece Caferilik değil Şafii ve Hanbeli gibi mezhepler de kabul görmemektedir:

“...Bu mezhepler konusunda tabii çok ayrımcılık yaşıyor, yaşanmıyor desek yalan olur. Yani o da insanlar birbirlerine saygı gösterecek ve mezhepler evet bir araç olarak kullanılır ama kimse kimsenin yoluna çıkmaması lazım yani engellemesi gerekir. Özellikle Türkiye’de Osmanlı’dan bu tarafa genellikle Hanefi mezhebi üzerine inşa edilmiş. Şafiiiler işte Hanbeli bunlar da fazla kabul görmüyor gibi çünkü en yaygın şu an da Hanefi mezhebidir. İşte Alevilerdir, Caferilerdir bunlar sıkıntı yaşıyor yani, yaşamıyor desek yalan olur. Benim bir hocam vardı, Ağrılydı. Kendisi Şafii idi. Bir Hanefi mezhebine tabii hocamızla tartışmışlardı o zaman münakaşa yani. O gittikten sonra dedi ki; yeter ki ibadet edelim, bende dedi Şafii mezhebindenim dedi. Hepimiz neye hizmet etmeye çalışıyoruz, Allah’a ulaşmak için ibadetimizi yapıyoruz, yani herkes farklı farklı ibadetleri yapabilir yani. Onun için bu önyargı var yani. Tüm mezheplere karşı, Hanefi mezhebi olarak daha yaygın daha güçlü olduğu için, hâkim tabii yani çünkü tarafı fazla. Tarafı da fazla olunca diğer mezhepleri önyargılı olarak yargılayabiliyorlar yani işin doğrusu” (K1, 46, Öğretmen).

K1’in mezheplerin ayrımcılık durumunu, çoğunluğun hakimiyetine dayandırdığı görülmektedir. Caferilerin sayı olarak az olması kendilerini azınlık durumuna getirmekte ve bundan dolayı kendilerine karşı önyargı ile yadrganmanın olabildiğini belirtmektedir. K3 de tarihsel olarak geçmişe oranla günümüzde mezhebi kimliklerini görünür kılan aşura etkinlikleri gibi faaliyetleri daha rahat yerine getirebildiklerini söylemektedir.

“Daha önceleri vardı ama son zamanlarda hiçbir zorluğu yoktur. İstedığı gibi mesela ibadetini yapabiliyor, camisine gidebiliyor. Daha önceden cumhuriyetin ilk yıllarında devrim yasaları uygulandığı zaman mecliste çıkarılan bir kanun vardır; tekke ve zaviyelerin kapatılması. Bu kanun kapsamında Caferilerde diyelim ki muharremlikte matem, yas tuttıkları zaman onlara da yasak getirdiler. Zaman içinde ne tekke kaldı ne zaviye kaldı. Herkes kendi yolunu buldu, cemaatler var. Şia’da da şu anda hiçbir sıkıntı yoktur. Çok şükür” (K3, 60, Köylü).

K7 din adamı olmasının etkisiyle Caferi mezhebi faaliyetlerinde aktif rol almaktadır. Mezhebi inançtan dolayı 12 Eylül döneminde yaşadığı sorunları dile getirmektedir. Ancak son yirmi yılda bu durumun oldukça azaldığını ve şu an mezheplerin daha özgür bir ortamda yaşatıldığını düşünmektedir. Ayrıca dernek faaliyetleri ve yurt dışı seyahatlerini hiçbir kısıtlama olmadan yerine getirebildiklerini eklemektedir:

“Eskiden vardı eskiden vardı. Bizde derler yiğidi öldür hakkını yeme. Eskiden geçmiş hükümetlerde vardı. Mescitlerimizde camilerde sıkıntı vardı. Ondan sonra İran’a gittiğimiz zaman mesela 12 Eylül’de bizi tuttular. Niçin İran’a okumaya gittiniz, siz İran rejimini buraya getireceksiniz. Bir sürü bize işkence çektirdiler içeride tuttular, hapis verdiler bizi olumsuz şeyle, pasaport vermediler, kimlik vermediler, dairelere gittiğimiz zaman işlerimizi görmediler. Bizim sicilimize bunu işlediler. Hep böyle şeylerle bizi tahkir etmeye çalıştılar. Ama bu son yirmi yılda dedim ya yiğidi öldür hakkını yeme bu 20 yılda ben demokrasinin özellikle mezheplerde özgür olup, daha iyi davranmada daha iyi hakkını savunma noktasında daha iyi hakkını savunma. Daha iyi tebliğ etme, İran’a gitme. Ben bir müftüyü alıp İran’a götürecek kadar özgür hissettim. Onun için zorluklarımız önceden vardı artık yavaş yavaş zorluklarımız eski zorluklarımız yoktur. Ben bugün dernek açabiliyorum, eğitim verebiliyorum. Ben bugün bir fıkımla ilgili öğrenci yetiştirebiliyorum. Bunun eğitimini İran’a gönderebiliyorum. İran’da götürüp gezdirebiliyorum. Oradaki her türlü siyasi veya ibadi şeyleri ziyaret edip görüp gösterebiliyorum. Dönüp geldiğim zaman sıkıntı olmuyor. Bugün devletin belki diyorum Sünni’ye vermediği izni bana veriyor. Ben aşuramı yapıyorum...” (K7, 55, Din Adamı).

“Dünyada diyebilirim ki en rahat ülkedeyiz” (K5, 36, Serbest Meslek).

K7’ye göre Türkiye’de Caferilerin Cumhuriyetten sonra kimliklerinden dolayı problem yaşadıkları, dışlandıkları dönemler olduğu gibi günümüzde bu durum oldukça azalmıştır. K7’ye göre yapılan kimlik ötekileştirmesi ve

dışlanması, siyasi kanat aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. K5’e göre ise dünyada mezhebin yaşanması açısından belki de en rahat ülkede olduklarını ifade etmektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcılar, bugün eskisi gibi mezhebi kimliklerinden dolayı problem yaşamadıklarını ifade etmektedirler. Daha önce yukarıda ele alınan ibadetlerde yadırganma durumu, devlet veya siyasi erkler aracılığıyla değil Sünni vatandaşların bireysel davranışlarından dolayı olmuştur.

3.5.1. “Zincirle Kendini Dövme” İfadesinden Rahatsız Olunması

Bir kişi model alma ve pekiştirme yoluyla ödül almak ya da cezadan kaçınmak amacıyla belli davranışları yapabilir. Mesela bir çocuk anne babasını örnek alıp yemek yemeye başlamadan dua okuyabilir. Eşini memnun etmek için farklı bir inancı anlayabilir. Bir insanla özdeşleştiğimiz zaman, kendisi gibi olmaya önem verebiliriz. Onunla özdeşleştiğimizi göstermek için davranışlarımızla tasdik etmek isteriz. Mesela onun gibi düşünmek, onun gibi davranmak isteriz (Batson vd., 2017, s. 62). Caferilikte Kerbela matemini anmak için Hz. Hüseyin ile kendilerini özdeşleştirmektedirler. Oradaki katliamın acısını hissetmeye çalışmaktadırlar. Çeşitli anma etkinlikleri her yıl Muharrem ayında düzenlenmektedir.

Durkheim’in din analizinde, her ibadetin iki yönü vardır: biri negatif biri pozitif. Bir insanın büyüklüğü, acıya meydan okumasıyla belli olur. Kişinin tanrıya hizmet etmek için kendini unutmaması gerekir. O nedenle pozitif ibadet, ancak insana kendi haklarından vazgeçme, feragat etme; nefisinden ayrılma, bundan dolayı ancak acı çekmede eğitildiği zaman mümkündür. İnsanın acıdan korkmaması cesur olması gerekir. Kutsal olan, diğer varlıklardan ayrılmış olan varlıklardır. Bu varlıkları diğerlerinden ayıran şey, onlarla din dışı varlıklar arasında devamlılık bağının kopmuş olmasıdır. Bunlar inanan tarafından yerine getirilen emirleri yüklenemezler. Kutsal din dışı şeylerden ayıran engel sebebiyle ancak insan kendisinde bulunan din dışı şeylerden kurtulursa, kutsal şeylerle yakın ilişkiye girebilir. Her şeyden önce, seküler hayattan az çok tam bir şekilde çekilmedikçe herhangi bir yoğunlukta dini bir hayat yaşanmaz. Negatif ibadet, bir anlamda hedefe götüren bir araçtır; pozitif ibadete varmanın ön koşuludur (Durkheim, 2005, s. 63-65). Negatif ibadet günümüz toplumlarında, dinin gerekliliklerini yerine getirmek için araçtır. Durkheim negatif ibadeti şöyle açıklar:

“Negatif ibadet, pozitif ibadet için giriş hazırlığındadır. Bazen yasaklar sistemini bütün varlığı kapsayacak kadar abarttığı olur. Saf asketik, kendisini sıradan insanların üstüne yükselten ve oruçlarla, iradi uykusuzluklarla, inziva ve sessizlikle ya da kısacası pozitif dindarlık eylemlerinden daha çok sıkıntılarla hususi bir kutsallık elde eden kimsedir. Kaçınmalar ve sıkıntılar ıstıraplı olmaz. Tabiatımızı zorlamaksızın ve doğal eğilimlerimizle acı verecek bir şekilde çatışmaksızın kendimizi bu dünyadan kurtaramayız. Başka bir ifadeyle, negatif ibadet acıya

sebeb olmaksızın gelişemez. Acı onun zorunlu şartlarından biridir. Böylece insanlar, bizatihi acıyı bir tür ayin olarak kabul etmeye başladılar” (Durkheim, 2005, s. 66).

Zincir dövme, Hz. Hüseyin’in acısını anlamak için pozitif ibadete evrilen, acı vererek gerçekleşen negatif ibadetin bir adımıdır. Ayin görünümünü andıran aynı anda siyah giyinen erkeklerin sırtına zincirle vurması, bunu tempolu bir şekilde zikirlerle gerçekleştirmesi, asketik ayinleri andırır. Muharrem ayında Kerbela matemini anma amacıyla İğdır’da bir takım anma törenleri düzenlenmektedir. Hz. Hüseyin’in çektiği acıyı anmak amacıyla, erkeklerden oluşan “deste” denilen grup sırtlarına zincirle vurmaktadırlar.

Gölpınarlı’ya göre; göğüs dövmek, sırtını zincirlerle yaralamak, kefenler giyip baş yararak kan dökmek, Hz. Hüseyin’i ve diğer şehitleri, düşmanları, katilleri, Ehl-i Beyt esirlerini temsil ederek canlandırarak dini bir tiyatro sahnesi meydana getirmek akla uymayan şeylerdir. Çünkü Hz. Hüseyin bizzat kız kardeşine; başını ve yüzünü dövmemesini, ağlarken sesini yükselterek düşmanları sevindirmemesini emretmiştir (Gölpınarlı, 2005, s. 11). Elbette yürekleri yanan yüreklerin ağlaması tabiidir. Bu nedenle Caferilerin Hz. Hüseyin’e olan sevgilerinden dolayı matemlerinde ağlamaktadırlar. Aşura olarak adlandırılan bu matem ayininde Caferiler göz yaş dökerek üzüntülerini bedensel olarak tepkiye dönüştürmektedirler.

Caferiler, Aşura günü yaptıkları yürüyüş sırasında kendilerine eşlik eden büyük hoparlörle dolu arabalar ile müzik çalarak yürüyüşe ritim vermektedir. Okunan mersiyeler ile baş dövme (ellerin başa vurulması), sine dövme (ellerin göğüse vurulması) ve deste çekme (zincirlerle sırta vurulması) hareketleriyle mezhepsel bir ayine dönüşmektedir. Sine vurma, kadınların okunan ritimlere eşlik olarak sağ elleriyle göğüs kafeslerine hafif bir şekilde vurması, erkeklerin ise ayakta durarak daha sert bir şekilde iki elinin ritmik hareketleriyle göğüs kafeslerine vurmasıdır (Bakırlı, 2019, s. 53). Bu matem ayininde, Hz. Hüseyin’e ve birlikte şehit edilenlere ağıt yakmak için sine dövülür ve zincirlerden yapılan destelerle sırta vurulur, kılıçla baş bölgesi yaralanıp kan akıtılır. Bu durum dışarıdan son derece şaşkınlık ve korku verebilir. Fakat matem ayinini gerçekleştirenler için duygusal ve cesaret vericidir. Dışarıdan gelen ve ilk defa bu durumla karşılaşan insanlar bu görüntüyü yadırgadığı için K10, bu durumdan olan rahatsızlığını dile getirmektedir.

“Caferi olmanın zorluğu var. Mesela bir yabancı geliyor, biz burda deste dövüyoruz. Onu aşağılıyor. Zincir dövmeyi hor gördüklerinde ben rahatsız oluyorum” (K11, 25, Memur).

İğdır Caferileri muharrem ayı boyunca koyu renkli kıyafetler giyerler. Deste denilen grupların ise kıyafetleri özel olarak terzide dikilir. Kıyafetler siyah renklidir. Zincir vurulacağı için sırtın açık olması gerekir. Soğuk havalarda üzerine kazak ya da mont giyilir. Zincir vurulacağı zamanda bu kıyafetler çıkarılır. Aşura günü herkes cenazeye gidiyormuş gibi giyinir (Kara,

2019, s. 64). Bakırlı’nın Iğdır’daki Caferilerle yaptığı çalışmada, desteye katılan kişiler ile eğitim seviyeleri arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Deste çekmek, Hz. Hüseyin’in acılarını anlamının bir yolu olarak görülürken eğitim seviyesi artıçça deste çekmenin azaldığı görülmektedir. Mesela lise ve üniversite mezunu olan katılımcılar, deste çekmeyi yanlış anlaşılan bir konu olarak görmektedir ve yine bu katılımcılara göre deste çekilmese de Hz. Hüseyin’in acıları anlaşılabilir (Bakırlı, 2019, s. 189).

K11, matemlerinin hor görülmesinden rahatsız. Fakat dışarıdan Iğdır’a ilk defa gelen ve bu matem töreni ile ilk kez karşılaşan birinin normalleştirilmesi biraz zordur. Çünkü daha önce hiç karşılaşmadığı için tedirginlik ve şaşkınlık yaşayabilir. Caferiler, Iğdır’da yaşayan Sünnilerin de mateme katılmasını istemektedir. Aynı Peygamber’e inanmış Müslüman olmanın gereği olarak, Hz. Hüseyin’in ve yakınlarının şehit edilmesinin yasını tutmaları gerekir. Matemde, kılıçla baş yarma gibi kan dökülen ve Caferilere karşı olumsuz intiba oluşturan davranışlara engel olmak için, Caferi liderler tarafından Aşura günü Caferiler, Kızılay’a kan bağına yönlendirilmektedir.

3.5.2. Aşura Mateminde Hz. Hüseyin’i Öldürdükleri İçin Ağıt Yakıyorlar

Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesi Caferiler için çok önemli ve acı bir hadisedir. Aynı zamanda Kerbela, sembolik anlamlar içeren ideolojik bir simgedir. Hz. Hüseyin’in şehit olması aynı zamanda haksızlığa direnmenin sembolüdür. Hz. Hüseyin’in şehit edildiği, Kerbela matemini anmak için her sene Caferiler anma törenleri düzenlemektedir.

Hz. Hüseyin, Kufelilerin davet mektubu neticesinde yola çıkmıştı ve Kerbela’da şehit edilmişti. Bu durumdan vicdan azabı duyup, Kerbela’da yas tutan, gözyaşı dökken Kufelilerin, Şiiler olduğunu iddia eden inançlar bulunmaktadır (Algül, 2009). K13 kendilerine bu imada ve söylemde bulunan kişilerden rahatsızlığını dile getirmektedir. K13’e göre bu matem öneminin yeteri kadar anlaşılmadığı ve diğer insanlar tarafından çeşitli önyargılı açıklamalara bağlanması K13’ün ifadelerinden anlaşılmaktadır:

“Yaptığımız ibadetleri yani saçma bulmaları. Mesela İmam Hüseyin’in matemine karıştırmızda kendiniz öldürürsünüz kendiniz de ağlıyorsunuz, matem yaparsınız. Tabii ki var. Yani zorlukları da var” (K13, 61, Ev Hanımı).

3.5.3. Caferiliğin Yanlış Tanıtılması ve Bunda Diyanetin Rolü

Türkiye’de Diyanet, Ehlisünnet mezhebi üzerine kurulmuştur. Caferilerden bazı görüşmeciler, Türkiye’de Caferi olmanın zorluğunu, Diyanetin rolüne de vurgu yaparak açıklamaktadır. K18 Caferilerin Türkiye’de topluma yeteri kadar tanıtılmadığını düşünmektedir. Türkiye’deki Caferiler, kendilerine karşı olan önyargıların Türk olmaları hasebiyle kırıldığını düşünmektedirler.

“Temelde tanınırlığın düşük olduğunu düşünüyorum. Caferiliğin yeteri kadar tanıtılmadığını düşünüyorum. Caferiliğe mensup vatandaşların topluma tanıtılmasıyla o yönde önyargının kırıldığını biliyorum. Etnik olarak Caferilerin Türk olmaları bu önyargıyı kırıyor. Zorluk olan tanınır olmamaları. Diyanet ve ilahiyatın, Şiiliği yanlı ve yanlış tanıtımalarının bu durumu kuvvetlendirdiğini düşünüyorum” (K18, 56, Akademisyen).

Mezhebi kimlik, ötekileştirmeye maruz kalabiliyor. Fakat mezhebi kimlik farklı olsa da etnik kimliğin ortak olması, Caferilere yönelik ayrıştırmayı ve ötekileştirmeyi azaltabilmektedir. K18’e göre Caferiler yeteri kadar tanınmamaktadır. Bu nedenle önyargı devam etmektedir.

“Tabii son yıllarda bu biraz kırıldı. Yayınlar kitaplar kullanılarak. Caferiliğin orijinalliği anlatılmaya çalışılınca önyargı kırıldı ama zorluğu var entegrasyon ve empati noktasında” (K19, 57, Akademisyen).

K19, Caferiliğin yeteri kadar tanıtıldığı zaman önyargının kırıldığını belirtmektedir. Bu tanıtım, kitaplar, kaynaklar aracılığıyla olabilir. Toplum, bilmediğini öğrendikçe önyargısı da azalmaktadır.

“Çok şükür galiba sistemden kaynaklansa gerek rahatça ibadetimizi yapıyoruz. Biraz daha geriye gidince son 30 yıldır zorluk yok” (K23, 47, Din Adamı).

Dönemsel olarak kanunların Caferileri etkilediği anlaşılmaktadır. Şu an günümüzde farklı etnik ve dini kimliklerin çoğulcu yaşamları hoşgörü ve birlikteliği geliştirmektedir. Türkiye’de bunun yansımaları görebilmekteyiz. Zaman zaman dini anlamda ön yargılı Sünni kesimlerce Şiilere yönelik olumsuz söylemlerle karşılaşabilmektedir. Fakat Iğdır bölgesinde bu daha esnek biçimde görülebilmektedir. Farklı mezheplerin bir arada yaşaması hoşgörüyü artırmaktadır.

3.5.4. Gözle Görülmeyen Dışlanma ve Ayrıştırma

Erving Goffman, sosyal etkiyi anlatmak için, sosyal hayat ile sahne oyunu arasında benzetme yapmıştır. Bu dramatik benzerlik ile sosyal etkiyi ifade etmeye çalışmıştır (Batson vd., 2017). Goffman sahnenin görünen yüzü ve görünmeyen kulis kısmı üzerinden benzetme yaparak, sosyal etkiyi açıklamıştır. Aynı sosyal etkinin yapılan görüşmelerde Caferilerin yaşadığı anlaşılmaktadır. Toplumda Caferilere karşı, sahnenin önünde olan görünen ve kuliste olan görünmeyen dışlanma olduğu katılımcılarla yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

K25 Türkiye’de Caferi olmanın zorluğunu, geçmişten gelen İslam’daki derin siyasi ayrışmaya bağlamaktadır. Ortadoğu’daki ülkelerde mezhepsel dışlanmanın bariz olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında Türkiye’de Caferilere karşı görünen bir dışlanma olmasa da sosyal alanda sahnenin

arkasında kalan dışlanma bazen ortaya çıkıyor. Bu dışlanmalardan biri de K25 ve K4’ün ifadelerine göre kamudaki atamalardır. Atamalar yapılırken kendisine mezhebi kimliğini anlamaya yönelik sorular sorulduğunu belirtir:

“Valla Caferi olmasının zorluğu yine başta hani dedim ya İslam’ın başı siyasetle devam etti. Siyaset olarak gittiği için bu şekilde mezheplere bölündü. Bu şekilde ayrışmalar oldu. Mesela şu an ülkemizde de çok hissetmesek de diğer ülkelere göre çok çok iyi. Gözle görülen bir şey olmasa da derinlemesine bir şey var. Hissettirilmese de bu tür şeyler var. Mesela “senin köken ne”, “muharrem ayına katılıyor musunuz”, “Ankara’da sordular muharrem ayını tasvip ediyor musunuz”, sizin görüşünüz ne diye sordular. Ama Ortadoğu ile kıyaslarsanız çok açık bariz baskı yok. Güncel hayatta sosyal hayatta olmasa da bu tür şeylerde var (mülakat tarzı yerlerde var)” (K25, 46, Mühendis).

“Türkiye’de Caferi olmanın hiçbir zorluğu yok bana göre. Sadece şey bakımından söyleyemem. Resmî kurum ve kuruluşlara girmek konusunda tabii o gerçi artık belli zümrelere hitap ediyor, belli cemaatlere falan. Sadece bizimle alakalı da değil. Yani kısmi olarak o noktada oluyor” (K4, 30, Üniversite Öğrencisi).

3.5.5. Büyük Kentlerde Kendi Gettosunu Kurma Mecburiyeti

Modernleşme ile ortaya çıkan kent homojen bir yapıya sahip olmamıştır. Kentin daimî sakinlerinin dışında, kenti ziyaret edecek veya kentin içinden geçecek yabancıların tipine göre tanımlanan farklı nitelikteki bölgelerin toplamı kenti oluşturmaktaydı. Kenti oluşturan bölgelerin sınırları bazen net bir şekilde çiziliyor bazen birbirine karışıyordu. Çağdaş kentlerde, yaşanabilir alanlar çevrenip gettolaştırılarak kent sakinleri de bu sınırların dışında tutulmaktadır. Bu gettolar sahiplenerek damgalanıyor ve giriş yasaktır işareti asılıyor. Yasak bölgelerde yabancılar yaşayıp kent sakinleri uzak duruyor (Bauman, 2018, s. 182). Farklı dinlere, etnik kökene, mezhebe sahip insanlar ya da kırsal alanda yaşayan insanlar, metropol şehirlere göç ettiği zaman çoğunlukla homojen yapılarını korumaya devam ederler. Bunun yanı sıra belli bölgelerde kendileri ile aynı aidiyete sahip olan insanlarla bir arada yaşamaktadırlar. Bu durum Caferiler için de geçerlidir. Iğdır bölgesinden farklı illere taşınan Caferiler, gittikleri şehirde birbirlerine yakın bölgelerde yaşamaktadırlar. Zaman içinde kendi camilerini yaşadıkları bölgede inşa etmektedirler.

“İstanbul’da, İzmir’de, Ankara’da, Turgutlu’da, Iğdır’da, Kars’ta yani Caferilerin yoğun yaşadığı yerlerden bahsediyorum. İşte Bursa, buralarda yoğunluk var. Diğer yerlerde az ama. En çok yoğunluklu olduğu yerler buralar. Tabii ezanı garipsiyorlar, eli açık namaz kılmayı garipsiyorlar. Dar

bir alanda mesela Halkalı' da oturuyorlar Tuzlucalılar. Arkadaşım dedi ki;" ya şu insanları tanıyor musun?", dedim Tuzluca'ya benziyor. Hepsi Tuzlucalı. Yani adam mecburiyetten oraya gidip başka yerde sosyal statü bulamıyorlar. Dışlıyorlar. İzmir'de, İstanbul'da mecburen gidip halkalı'da Güngören'de Bağcılar'da mahalle mahalle birikiyorlar. Camilerini yapıyorlar, derneklerini yaptırıyorlar, düğünleri var, sünnetleri var. Adamlar, orda bir sosyal şey bulmuşlar. Diğer sosyal şeyler dini yönden kabul etmiyorlar yoksa ırk yönünden sıkıntı yok. Mezhep yönünden kabul etmiyorlar. Diyorlar bunlar İrancı falan. İşte bunlar İran'a yakın falan filan Öyle diyorlar yani" (K26, 55, Mühendis).

Şekil 8. Caferi Bir Camide Eli Açık Namaz Kılınması

Kaynak: Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Caferilerin yoğun olarak göç ettiği illerin başında İstanbul, İzmir, Ankara gibi metropoller gelmektedir. Caferilerin hem dini hem de etnik kimliğine dayanan ortak aidiyet duygusu, mekânsal olarak da göçlere tesir etmektedir. İstanbul'da Caferiler, Halkalı semtinde bir arada yaşamaktadır. K26'ya göre birlikte yaşamak, zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Çünkü kendileri gibi Caferilerin olmadığı bölgelerde sosyal statü bulamamaktadırlar. Caferilerin, Sünniler gibi namaz kılmamaları ve mezhebi kimliklerinin farklı olması, etnik kimlikleri Sünnilerle ortak olsa da bu durumun önüne geçmektedir. Kendi gettolarını kurmak zorunda kalan Caferiler, göç ettikleri illerde kümeler halinde yaşamaktadırlar. Yaşadıkları semtlerde camilerini inşa etmektedirler ve bu camilerin etrafında yerleşim alanı sağlamaktadırlar.

Sonuç

Hangi kültürel seviyede olduğuna bakılmaksızın, din ve dinsel gruplar toplumsal durumların etkisinde olur. Dinin kültürel yaşamda; aile, ekonomi, toplumsal kurumlar ve toplumsal yapı gibi birçok alanla ilişkisi vardır. Bu ilişkiler karşılıklıdır yani toplumsal hayat dini etkiler, dinde toplumsal hayatı etkiler. Zaten her dinin, başlangıç olarak içinde doğduğu toplumun etkisinden uzak kalması zordur. Farklılaşmayan toplumlarda; inançlar ve ibadetler toplumsal yapının etkilerini gösterebilir. Yani dinler belli şartlarda ortaya çıkar ve toplumun belli kesimleri tarafından da yaşatılır. Bu dinlerden biri İslam'dır. İslam dinine bağlı Caferilerin hem dini hem de toplumsal yapının sonucunda mezhebi bir kimliğe sahip olmuşlardır. Bu kimliğin üzerinde tarihsel arka planındaki İslam olayları dışında günümüzde yaşanan sosyolojik durumlar da etkili olabilmektedir.

Toplumda kimlikleri zedeleyen damgalamalar, Caferilere karşı mezheplerinden dolayı görülebilmektedir. Ancak Caferilerin İslam mezheplerine yönelik bakışı daha bütünleştiricidir. Caferilere göre İslam'daki tüm mezhepler Allah'a ibadet etmektedir. Fakat Caferilere göre, Sünni camilerinde, Sünni ibadet merkezlerinde Caferiler hakkında bilgi verilmediği için bilgisizlikten kaynaklanan önyargı oluşmaktadır.

Caferilerin damgalanıp önyargıya maruz kaldıkları konulardan biri namazdaki ibadet şekilleridir. Caferiler ikindi ve yatsı namazlarını birleştirerek (cem ederek) kılmaktadırlar. Bu durum Caferilerin namazı beş vakit yerine üç vakit kıldıkları söylemlerine neden olmuştur. Caferilerin fıkhıya dayanan farklılıkları, sosyal ve dini hayatta dışlanmalarına sebebiyet verebilmektedir. Bazı Caferilere göre Müslümanlar arasında inanç ve ibadet temelli ayrılık ve önyargılar, İslam düşmanları tarafından Müslümanları Şii ve Sünni olarak birbirlerine düşürmek için kasıtlı yapılmaktadır.

Caferilerin yoğun olarak göç ettiği iller arasında başta İstanbul, İzmir, Ankara gibi metropol kentler gelmektedir. Caferilerin hem dinî hem de etnik kimliğine dayanan ortak aidiyet duygusu, mekânsal olarak da göçlere tesir etmektedir. Kırsal alandan kentlere göç eden Caferiler, belli bölgelerde ve semtlerde gettolaşmaktadırlar. Katılımcıların ifadelerinden çıkarılan sonuca göre bu durum göç eden kişilerin sosyal alan bulmak için mecburi olarak bir araya gelmelerinden kaynaklanmaktadır.

Caferilerin ifadelerinden çıkarılan bir diğer sonuç ise kamusal alanda karşılaştıkları zorluklardır. Mesela üniversite okuyan bazı Caferiler, Sünni öğrenciler tarafından önyargı ile karşılaşabilmektedirler. Çoğunlukla kırk yaş üzeri olan Caferiler, geçmişe oranla mezheplerini özgürce yaşadıklarını belirtmektedirler. Zaman zaman kamusal alanda yaşanan dışlanma ve yadrganmaların, geçmişe oranla az olduğunu ifade etmektedirler.

Caferilere göre kendilerine karşı dışlanmayı azaltacak önemli yollardan biri, Sünni din adamlarının Caferilere karşı yaklaşımlarıdır. Örneğin, muharrem ayında yapılan Aşura etkinliklerinde müftülerin halka yaptığı konuşmalar, Sünniler ile Caferiler arasında birlik ve beraberlik mesajı

vermektedir. Din liderlerinin kendilerinden olmayan ötekiye olan davranışları, cemaat üyelerinin tutum ve davranışlarını etkilemektedir.

Caferilerin ayrımcılığa uğradıklarını düşündükleri bir diğer konu, namaz kılariken mühür kullanımı ve eli açık namaz kılmadır. Kamusal alanda kendilerinin inşa ettiği camiler dışında bir camide ibadet etmek isteyen bir Caferi, meraklı sorulara veya yadırgayıcı bakışlara maruz kalabildiği görüşmelerden anlaşılmaktadır. Caferiler kendi camileri dışında bir camide namaz kıldıkları zaman secde edince alınlarına denk gelecek şekilde koydukları mühür denilen taş, diğer ibadet eden kişilerin ilgisini çekmektedir. Bunun sonucunda iki davranış gelişmektedir. Birincisi merak edici ve anlamaya çalışan sorular sorma ikincisi alaycı bakışlar ile incelemedir. Her ikisi de ibadet etmek isteyen bir Caferi için son derecede dikkat dağıtıcıdır. Bu durumla karşılaşmak istemeyen bazı Caferiler, mühür yerine topraktan yapılmış tespih kullanmaktadırlar. Caferilerin mezhepsel kimliğini gizleme çabası, olası bir dışlama ve ayrımcılık içindir. Böylece mezhebi aidiyet, sosyal alanda kültürel ve dini sonuçlar doğurmaktadır.

Tüm bunların sonucu olarak Caferiler; siyasal, sosyal ve toplumsal alanda ayrımcılık ile karşılaşabilmektedirler. Türkiye’de Caferi olmanın zorluğu Caferilerin hayatında karşılaştığı zorluklara göre değişmektedir. Sosyalizasyon sürecinde biz ve öteki kavramı oluşan bireyler, Caferileri öteki olarak algılayabilmektedir. Caferilerin yaşadığı ayrımcılık ve dışlanma duygusu bir takım sosyolojik sonuçları beraberinde getirmektedir.

Diyanetin Caferiler için maddi ve manevi çalışmaları yoğunlaştırılarak din hizmetlerinin genişletilmesi faydalı olacaktır. Araştırma sırasında görülen eksikliklerden biri Caferilerin dinî hizmetlerini kendi çabalarıyla yürütmeleridir. Caferi dinî liderlerle doğru şekilde iletişime geçilmelidir. Caferiliğin Diyanet kanalıyla doğru tanıtılması, toplum içinde mezhepsel çoğulculuğu uyumlu hale getirecektir.

Türkiye’de Caferilik yeteri kadar bilinmemektedir. Bu durum Caferilerin dışlanılmasına sebep olduğu için halkın Caferilik hakkında bilgilendirilmesi ön yargıları kıracaktır.

Türkiye’nin sosyal bir devlet olmasının gereği olarak Caferilerin mağdur olduğu konularda ilgili kamu kurumlarının hassasiyet ve ilgi göstermesi toplumsal düzen için önemli olacaktır. Caferilerin yaşadığı bölgede toplumsal farklılaşma fazladır bu nedenle bu bölgelerde hassasiyetin daha çok gözetilmesi gerekir.

Özelde Iğdır’da Sünni ve Caferi din liderleri bir araya gelse de Türkiye genelinde Sünni ve Caferi liderler farklı yollarla bir araya gelmelidir. Liderlerin yakın iletişimi, toplumsal bütünlük için örnek olacaktır. Caferiler Iğdır ve Kars bölgesi başta olmak üzere yoğun yaşadığı bölgelerin dışındaki diğer bölgelerde bilinmemektedir veya Caferilik hakkında ön yargıya dayanan yanlış bilgiler hâkim olabilmektedir.

Okullarda MEB müfredatına Caferilik dini bilgisi ve Caferi kültürü hakkında bilgilerin dahil edilmesi faydalı olacaktır. Bu müfredat hazırlanırken Caferilik üzerine araştırma yapan araştırmacıların katkılarından yararlanılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Neriman Morkoç %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu araştırmanın yapılabilmesi için Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı’ndan 01/07/2021 tarih ve 15935 sayı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Neriman Morkoç 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: Ethics Committee approval was obtained from Muş Alparslan University Ethics Committee on 01.07.2021 with the meeting number of 15935.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Morkoç, N. (2023). Türkiye’de Caferilerin mezhebi kimliklerinden dolayı yaşadıkları dışlanma ve ayrımcılık. *Akademik Hassasiyetler*, 10(23), 346-380. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1338154>

Kaynakça

- Algül, H. (2009). *Kanayan bir yara gönül sızlatan bir facia Kerbela*. Ensar Neşriyat.
- Bakırlı, H. (2019). *Kars Caferilerinde dini hayat*. [yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Batson, C. D., Schoenrade, P., Ventis, W.L. (2017). *Din ve birey, sosyal psikolojik bir yaklaşım*, (Çev. A. Kuşat, A. Taştan). Kayseri: Kimlik.
- Bauman, Z. (2018). *Parçalanmış hayat*, (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı.
- Becker, H. S. (2019). *Mesleğin incelikleri sosyal bilimlerde araştırma nasıl yürütülür*, (Çev. L. Ünsaldı vd.). Ankara: Heretik.
- Büyükkara, M. A. (2013). İslam kaynaklı mezheplerin Ortadoğu’daki coğrafi dağılımı ve tahmini nüfusları. M. Okumuş, C. Hakyemez (Ed.), *Ortadoğu’nun geleceği açısından Şii-Sünni ilişkileri* içinde (s. 209-233). Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Daftary, F. (2016). *Şii İslam tarihi*, (Çev. A. F. Yıldırım). İstanbul: Alfa.

- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*, (Çev. F. Aydın). İstanbul: Ataç.
- El Hadi C. (2011). *Caferi Şiileri tanıyalım*, (Çev. C. Bendiderya). İstanbul: Kevser.
- Eröz, M. (1990). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fırlalı, E. R. (2008). *İmamiye Şiası*. Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2005). *Yeni Gülizar-ı Haseyn Kerbela vakası*. Ataç Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2007). *Tarih boyunca İslam mezhepleri*. Pınar Yayınları.
- Güngör, A. (2017). Türkiye’de Caferi topluluğun konumu ve değişim dinamikleri üzerine değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(1), 69-88. <https://dx.doi.org/10.12658/human.society.7.13.M0211>
- Hilmi, F. A. (2009). *İslam tarihi*. Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Kaplan, D. (2003). Geçici nikah/mut’a ve Hz. Hüseyin’in toprağı üzerine secde etme: Şiiliğe eleştirel bakış. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(15), 273-283.
- Kara, A. (2019). *İğdır Caferileri halk bilimi araştırması* [yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Kuleyni, İ. (2002). *Usul-u kâfi (1. Cilt)*. Dar’ul Hikem.
- Muharremi, G. H. (2013). *Şia tarihi*, (Çev. H. Karacan). Kevser Yayınları.
- Mutlu, İ. (1995). *Tarihte ve günümüzde Caferilik*. Mutlu Yayıncılık.
- Paden, W. (2012). Durkheim’in din araştırması ve öğretisini yeniden değerlendirme, Clarke P. (Der.), “Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem”, (ss. 75-99), (Çev. İhsan Çapcıoğlu). İmge Kitabevi.
- Sarıkaya, M. & S., Ümit, M. (2020). *İslam mezhepleri tarihi*. Nobel Yayıncılık.
- Slattery, M. (2020). *Sosyolojide temel fikirler*. Sentez Yayıncılık.
- Türkiye Caferileri Sitesi. 9 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.caferilik.com/caferilik-nedir/> adresinden edinilmiştir.

Extended Abstract

Religion is a social institution that encompasses the behaviors of individuals who organize society. It not only shapes people's beliefs and practices of worship but is also one of the key institutions that guide human behavior. Sects associated with a religion have social and cultural effects on both society and the individual. In order to understand the impact of religion, the sect and sectarian identity researched in this study are the Ja'faris. The predominance of the Sunni sect in Turkey reduces the visibility of the Ja'fari population. The Ja'faris live in different provinces of Turkey.

The scope of the research included all adult Ja'fari Muslims living in İğdır, which is the province in Turkey with the highest concentration of Ja'fari

population. The Ja'faris in Turkey consist of Azerbaijani Turks. Regions such as Kars Akyaka, Kars Arpaçay, Kars, and Iğdır are areas where Azerbaijani Turkish Ja'faris reside. While Iğdır had a substantial Ja'fari population up to thirty or forty years ago, this proportion decreased due to increasing migration to larger cities. Currently, Ja'faris make up half of the population in the Iğdır districts of Tuzluca, Aralık, and Karakoyunlu.

The sociological behavior of individuals based on their sectarian identity is important to consider when studying this group, including factors such as age, economic status, social status, and education levels. This research focused on Ja'faris of all genders and social classes. A stratified sampling technique was used for selecting the sample. Semi-structured interviews were in data collection.

Ja'faris are the largest sect of Shi'ism. They are called Ja'faris because they consider Imam Ja'far al-Sadiq as the founder of their sect and also because they accept the Twelve Imams, which is why they are also known as Imamiyyah or Ithna-Ashariyyah. The Ja'fari sect is derived from the Ithna-Ashariyyah, and it is named after Imam Ja'far al-Sadiq. Ja'farism is based on the major branch of Shi'ism called Imamiyyah, which is a common heritage of the Twelvers and Ismailis. The Imami Shi'ites accept the imams who are descendants of Husayn ibn Ali. After the death of Zayn al-Abidin, son of Husayn, his son Muhammad al-Baqir established the Imamiyyah as an important sect. After Muhammad al-Baqir, his son Imam Ja'far al-Sadiq developed the teachings he inherited, laying the foundation for Imami Shi'ism. The teachings and rituals of Ja'farism were shaped around these two Imams. During the time of Imam Ja'far al-Sadiq, the Imamiyyah became a major religious community.

Ja'faris differ from other Muslim sects on some jurisprudential and practical matters, such as prayer. They combine the afternoon and evening prayers as well as the sunset and night prayers for their daily obligatory prayers because, according to Ja'fari belief, Prophet Muhammad combined prayers for the convenience of his community even when there was no specific reason. This belief has persisted to this day and has created a religious difference between Ja'faris and Sunnis. Additionally, it is obligatory in Ja'fari belief to perform prostration on the ground during prayer. Ja'faris have their own mosques, which are not affiliated with the Directorate of Religious Affairs, and the clerics in these mosques are trained in Iran and serve the community. The needs of these mosques and the salaries of the clerics serving in them are funded by the Ja'fari community.

Goffman defines stigmatization in his Stigma theory as a factor that harms society. Ja'faris experience stigmatization and consequent exclusion in society due to their sectarian identity. Interviews with Ja'faris suggested that this situation is linked to several reasons. The first is ignorance and lack of knowledge. Individuals with low education levels and no knowledge about the sect may stigmatize Ja'faris as infidels. Ja'faris believe that this prejudice can

be eliminated by communicating with them and having sufficient knowledge about their sect. The second reason was that when Ja'faris go to a mosque to pray in cities other than Iğdır, they hesitate to pray with their hands open and to use a seal while praying. This is not due to fear, but rather because of the disapproving looks and curious questions from others, which prevent them from concentrating on their worship.

Ja'faris in Turkey believed that they have become more free regarding their sect in the last twenty years. Ja'faris commemorate the tragedy of the martyrdom of Husayn ibn Ali, known as the Battle of Karbala, every year during the month of Muharram. They observe this mourning period through various ceremonies and rituals in public spaces, squares, and mosques, during which men and women dress in black. They remember the martyrdom of Husayn ibn Ali with elegies, prayers, and tears. As Ja'faris grow up surrounded by their sect's culture and rituals from childhood, they are quite accustomed to these events. However, for people who are not Ja'faris, these practices can seem unusual or even unsettling. Ja'faris are bothered by other people's thoughts and attitudes towards their practices.

Ja'faris believed that their sectarian identity is not adequately recognized by the Directorate of Religious Affairs. One of the difficulties of being Ja'fari in Turkey, according to them, is the presence of incomplete or incorrect information about them within the society. This situation also affects the settlement patterns of the Ja'fari population in Turkey. Due to societal prejudices and discrimination, Ja'faris feel the need to establish their own enclaves when they migrate to larger cities. In major cities like Istanbul, Ankara, and Izmir, it is common to see Ja'faris clustering in specific neighborhoods, building their own mosques. Living with people who share their sectarian identity makes it easier for Ja'faris to find social status.

The exclusion and discrimination faced by Ja'faris have decreased compared to thirty or forty years ago. However, according to the Ja'faris, this issue has not been completely resolved. They believe that adversaries of Islam are intentionally sowing seeds of division within society to pit Sunnis against Shi'ites. Ja'faris think that the jurisprudential differences between them and Sunnis should not be a cause for enmity.